

DISSERTATIO INAUGURALIS EXEGETICA,

IN QVA

NOVAM ORACVLI
ZACHARIANI

CAP. VIII. v. II.

A VARIIS VARIE EXPOSITI

ΕΞΗΓΗΣΙΝ

CONSENSU VENERANDI COLLEGII THEOLOGICI
IN ILLVSTRI ACADEMIA IVLIA

PRAESIDE

IO. ANDREA SCHMIDIO

ABBATE MARIAEVALLENSI

SS. THEOL. D. EIVSQUE ET ANTIQQ. SACR. P. P. O.

ORDINIS SVI SENIORE ET H. T. DECANO

PATRONO, PROMOTORE AC PATRE IN CHRISTO

SVMME VENERABILI, OMNIQUE PIETATIS ET HONORIS

CVLTV DEVENERANDO

PRO SVMMIS HONORIBVS
THEOLOGICIS

RITE OBTINENDIS

AD DIEM XXI. IVNII cIdIdccXXV.

HORIS MATVTINIS ET POMERIDIANIS

IN IVLEO MAIORI

PVBlice EXAMINANDAM PROPONET

M. CHRISTIANVS MÜNDENIVS

ANTEHAC PROFESSOR HEBR. ET GR. L.

IN REGIO ET ELECT. GYMN. QVOD GÖTTINGAE EST,

NVNC IN EADEM CIVIT. ECCLES. IOANNEVS.

HELMSTADII,

TYPIS PAVLI DIETER. SCHNORRII, ACAD. TYPOGR.

NOVAM ORACVI
ZACHARIAM

IN VARIIS VARIIS EXPOSITI
FESTIN
CONSENSU VENERANDI COLLEGI THEOLOGICI
IN ILLUSTRI ACADEMIA IVLIA
PRESIDE

IO. ANDREA SCHMIDIO

ABBATE MARIAE VALLENSI
SS. THEOL. D. RIVSGVE ET ANTOO. SACR. P. O.
ORDINE SVI SENIOR ET H. T. DECANO
PROMOTORE AD PATRE IN CHRISTO
SVOME VENERABIL. OMNIBUS ET HONORIS
CULTU DEVERENDO

PRO SUMMIS HONORIBUS
THEOLOGICIS

AD BLEM X. L. I. V. N. I. C. I. S. C. I. O. C. X. V. I. I.
HONIS MATTHEI ET PONTIFICIS
IN IULIO MAIORI

IN REGIO F. L. C. T. G. Y. M. Q. V. O. D. G. E. T. T. I. G. A. L. I. S. T.
HANC IN ADEM CIVIT. ECCLES. IOANNES

HELMSTADT
IOHANNES SCHMIDT

SERENISSIMI AC POTENTISSIMI
PRINCIPIS ET DOMINI

G E O R G I I

MAGNAE BRITANNIAE,

FRANCIAE ET HIBERNIAE

REGIS

FIDEI DEFENSORIS

DVCIS BRVNSVICENSIS ET LVNEBVR-

GENSIS

S. ROM. IMPER. ARCHITHESAVRarii ET

ELECTORIS

VERITATIS, IVSTITIAE ATQVE PACIS

STATORIS OPTIMI ET SAPIENTISSIMI

PATRIS PATRIAE CLEMENTISSIMI

QVEM

DIVINA PROTEGAT, GLORIFICET

ET DIV ADHVC SVPERSTITEM ESSE IVBEAT

MAIESTAS

ENIXISSIMIS PRECIBVS IMPLORANDA,

AD
RES SACRAS ET ECCLESIASTICAS
PER VNIVERSVM ELECTORATVM
BRVNSVICO-LVNEBVRGICVM
PROVIDENTER RITEQVE DIRIGENDAS
OPTIMO CONSILIO CONSTITVTIS
CONSILIARIIS CONSISTO-
RIALIBVS

GRAVISSIMIS DIGNISSIMIS

VIRIS

SVMMÆ REVERENDIS ET MAGNIFICIS

DNO. DAVIDI RVPERTO
ERYTHROPILO S. TH. LIC.

PROT-ECCLESIASTAE AVLICO

DNO. PHILIPPO LVDOVICO
BÖHMERO S. THEOL. D.

ECCLESJARVM PER DVCATVM CA-
LENBERGICVM SVPERINTENDENTI
GENERALI ET CAPITVLI WVNSTORP.
SENIORI

**DNO. IOHANNI PETRO
TAPPPIO**

**STATVVM PROVINCIALIVM CALEN-
BERGENSIVM SYNDICO**

**DNO. IOHANNI ANTONIO
SCHILLINGIO**

**REGII ET ELECTOR. IVDICII AVLICI
ASSESSORI**

**DNO. BALTHASARI
MENTZERO**

CONCIONATORI AVLICO

**DNO. OTTONI HENRICO
VÖLGERO**

**REGIO ET ELECTORALI GABELLARVM
COMMISSARIO ET CONSVLI HANNOVE-
RANO PRIMARIO**

**DNO. HENRICO PHILIPPO
GVDENIO S. THEOL. D.**

**ECCLESIIARVM PER DVCATVM Göt-
TINGENSEM SVPERINTENDENTI GENERALI
PROT-ECCLESIASTAE ET PROFESSORI THEOL.
APVD GÖTTINGENSES PRIMARIO**

COLLEGAE SVO MVLTIS NOMINIBVS COLENDO

VIRIS
TAM GENERIS SPLENDORE
ET DOCTRINAE PRAESTANTIA
QVAM MVNERVM, QVIBVS SVMMA CVM LAVDE
FVNGVNTVR,
ET MERITORVM IN ECCLESIAM,
QVAE IN DIES ACCVMVLANTVR,
DIGNITATE

IMMORTALEM CONSECVTIS GLORIAM
PATRONIS AC FAVORIBVS
OMNI PIETATE ET REVERENTIA
PROSEQVENDIS

IN ANIMI DEVINCTISSIMI TESSERAM
DISSERTATIONEM HANC INAUGVRALEM
D. D. D.

ET CVM LARGIOREM GRATIAE DIVINAE MENSVRAM
TVM OMNIGENAE SALVTIS
AC PERENNANTIS FELICITATIS INCREMENTVM
PIA AC DEVOTISSIMA MENTE
PRECATVR

A V C T O R.

CONSPECTVS DISSERTATIONIS EXEGETICAE

DE ORACVLO ZACHARIANO

c. VIII. v. II.

PROOEMIUM.

IN interpretatione scripturae sacrae, nec antiquitatis praeiudicium valere debet, nec noua excogitandi pruritus; quatenus via media sit: quibus in locis vel recepta praeferenda sententia; vel nouis coniecturis locus relinquendus, paucis indicatur.

In Zachariano vaticinio multa dantur *δυσνόητα*; quid de styli eius obscuritate sentiendum. Dictum ex cap. VIII. v. II. citatur, cum versionibus nonnullis; quinam in illud commentati sint. Occasio nouae inuentae coniecturae; et instituti ratio.

CAPVT I.

Quis scopus huius capitis §. 1.
Prophetae Zachariae nomen
quid significet; quis pater,
quis auus eius fuerit; quod-
nam et quotuplex eius offici-
um. §. 2.

Totius vaticinii analysi, et prae-
sertim capitis noni. §. 3.

An lectio oraculi nostri genui-
na sit. §. 4.

Quis in illo loquatur; Deus
Pater, an Filius Dei. §. 5.

Ad quam sermo dirigatur: an
ἡ h. l. sit, vel esse queat ma-
sculinum: quid filia Zionis?
an ecclesia tempore aduentus
Messiae

- Messiae uiuens ; an sola Iudaica, §. 6.
- Particula **כי** quomodo dictum cum praeced. coniungere statuatur ; et utrum coniunctionem gentilium ac Iudaeorum significet, Cocceius notatur, §. 7.
- Quam varie voces **אנ** **כי** cum sequentibus construantur, §. 8.
- An **אנ** h. l. absolute positum, §. 9.
- An idem h. l. sit, ac nomen repetitum in vocatiuo, §. 10.
- An per hebraismum cum sequ. affixo pronominali coniungendum, §. 11.
- An ellipsis hoc loco statuenda ; et quodnam verbum subintelligendum ; an saluaberis : vel exsulta : vel verbum substantiuum : vel partem habebis in hoc regno, aut frueris meis beneficiis etc. vel loqueris pacem inter gentes : vel redite ad me, §. 12.
- ברית** quid significet vi etymi ; an testamentum et foedus, §. 13.
- Quale foedus hoc loco intelligatur : legale, an euangelicum, §. 14.
- Quomodo foedus hoc dici possit ecclesiae, et quare ita h. l. dicatur : an h. l. sit intelligendum foedus Iudaeorum, §. 15.
- Quis h. l. sit sanguis foederis, §. 16.
- quo sensu h. l. accipiendum, §. 17.
- An verba sequentia de redemptione quoque intelligenda, et quae sit eorum cum praecedentibus connexio, §. 18.
- Quaenam quaestiones in sequentibus verbis in controuersiam trahantur, §. 19.
- Quis sit emittens, utrum Christus ; an ecclesia : an verbum **שלחתי** sit secund. person. fem. an h. l. intelligenda potestas remittendi peccata, ecclesiae a Christo concessa, §. 20.
- Quotuplici sensu aliquis vinctus dici possit, et quinam h. l. vincti, §. 21.
- Fouea aquis carens quid sit proprie : improprie cum h. l. a plerisque sumatur, variantes sententiae ad tres commodere ferri posse videntur classes, §. 22.
- Quaenam sententiae pertineant ad classem primam, §. 23.
- An fouea illa respectu populi Iudaici sit, seruitus Aegyptiaca, quam h. l. intelligi volunt Chaldaeus, et Grotius, a Calouio aliisque refutati, §. 24.
- An captiuitas Babylonica : Iulianus refutatur a Willio ; Tarnouius a Dorscheo, §. 25.

An posterior captiuitas AEgyptiaca, quae Willii sententia refellitur a Calouio. §. 26.

An fouea respectu mortuorum sit limbus patrum, an purgatorium. §. 27.

Ad secundam classē quaenam sententiae pertineant. §. 28.

An fouea spiritali sensu denotet humanam miseriam in genere: Augustinus notatus a Gerbardo. §. 29.

An statum populi Iudaici sub lege, et ante aduentum Messiae; Cocceium et sequaces refutant Witsius, et Marckius. §. 30.

An statum damnationis: Dorschei argumenta pro hac sententia: Huetius et Witsius cum aliis huic sententiae suffragantur. §. 31.

Quinam ex hac sententia vincti, et quo sensu dicantur vincti ecclesiae. §. 32.

Quid contra argumenta Dorschei moneri et obiici possit. §. 33.

Tertiae Classis sententia. §. 34.

Actus emissionis quam varie explicetur. §. 35.

An locus noster de descensu Christi ad inferos sit exponendus: item de conuersione Iudaeorum futura. §. 36.

CAPVT II.

Allatis aliorum expositionibus, ad nouam modeste proponendam fit transitus. §. 1.

Vnicam in hoc oraculo haberi propositionem logicam, ex accentuatione probatur. §. 2.

Ellipses omnino admittendae videntur: et quidem triplex h. l. statuitur ellipsis. §. 3.

Noua proponitur versio, cum analysi huius oraculi. §. 4.

*Cui promissio facta sit, inquiritur. **¶** refertur ad vniuersalem ecclesiam. §. 5.*

Quid promittatur. Particulae

¶ *emphasis, praesertim ante pronomina positae. Includit verbum immediate praecedens, quod ex perpetuo huius particulae usu, quem in aliis quoque linguis habet, probatur. An verba pacem praedicabis h. l. possint repeti §. 6.*

Sequitur promissionis fundamentum. Foedus quodnam h. l. intelligatur, et quaenam eius amplitudo. §. 7.

Quis sanguis huius foederis, et quid circa illum notandum. §. 8.

¶ *hoc*

☞ hoc loco et statum, et meritum, et modum designat. §. 9.

Quam arcte verba prophetae cohaereant, et quare. §. 10.

Quaenam quaestiones in reliquis verbis sint ponderandae. §. 11.

Quomodo haec cum praecedentibus sint connectenda: omissa h. l. videtur particula coniunctiua ו, כי, כאשר vel similis, h. l. significans quum, quando, vel postquam etc. cuiusmodi particulam antiqua versio germanica exprimit. §. 12.

Vincti h. l. non absolute ponuntur, sed cum addito ecclesiae: h. l. proprie denotantur captiui, et synecdochice afflicti. Proprie etiam dicuntur tui, o Zion! item vincti spei. §. 13.

Status victorum miserrimus, quippe qui dicuntur esse in fouea, aquis carente. Haec proprie significat carcerem, et

per synecdochen omnis generis mala. Status hic cum seruitute Aegyptiaca et captiuitate Babylonica comparari potest. §. 14.

Verbum שׁלחתי indicat emitentem Christum, eiusque potestatem diuinam, et in futuro est exponendum. §. 15.

De complemento huius vaticinii quid statuendum. §. 16.

Argumenta, quibus sententia exposita confirmari potest, desumuntur (1) a natiua verborum significatione et indole linguae hebraeae. §. 17.

(2) a connexionione cum antecedentibus et consequentibus. §. 18.

(3) a locis parallelis. §. 19.

(4) ab aliorum testimoniis, quibus statum ecclesiae descripserunt: annectitur versio Franc. Duronis italica. §. 20.

Epilogus. §. 21.

I. N. I. R. N.

DISSERTATIO EXEGETICA
IN
ORACVLVM ZACHARIAE
Cap. VIII. v. II.

45

PROOEMIUM.

IN diuinis scriptorum, a Spiritu sancto afflatorum, oraculis rite, et, qua par est solitudine, interpretandis, sedulo cauendum est, ne vel antiquitatis, aut receptae a plerisque sententiae praeiudicium, vel nouam aliquam opinionem fingendi, variisque coloribus ornandi studium, mentes nostras a veritate, et inquirenda, et amplectenda, abstrahat auellatque. Ea quidem sunt praesentis saeculi ingenia, vt aliis nulla acceptanda videatur sententia, quam quae multis iam saeculis depraedicata, vel minimum virorum, qui sua aetate potentes habiti sunt in sacris literis, auctoritate sit firmata: aliis vero antiqua

qua tantum non sordeant, et nil nisi nouum *ἐνσημα* arrideat, quod vel ipsi omni mentis contentione sectantur, summam eruditionis gloriam in eo positam esse opinantes, si quid noui se protulisse gloriari queant: (*) vel simulatque ab aliis orbi eruditorum expositum est, coeco amore prosequuntur. Illis vero nihil infelicius esse dixerim; quemadmodum his reipublicae ecclesiasticae nihil est nocentius. Nam qui veteres ecclesiae doctores, vel etiam praeceptores suos nihil ignorasse, et amplissimum scripturae campum emensos esse sibi persuadent, quam plurimis in locis semet ipsos priuant cognitione veritatis, et ante tenentur adstricti, quam quid verum sit, quid menti Spiritus sancti respondeat, secum reputant, ad eam interpretationem tanquam ad saxum adhaerescerent, ad quamcunque quasi tempestate delati fuerint. E contrario qui noua semper parturiunt sententiarum monstra, non solum *Φιλαυτίας* vitio quam maxime laborant, et nugae saepius pro sapientia, pro thesauro carbones vendunt; sed etiam imperitos nec satis prouidos erroribus facile implicant, et in eam coniiciunt haesitationem mentis, ut nubem, quod in prouerbio est, pro Iunone haud raro amplectantur, vel de verissimis etiam dubitare incipiant. Media ergo in sacrarum quoque literarum interpretatione via est tutissima, quae veritatem ex sacris literis a maioribus cognitam, intemeratam esse iubet, et sensum in scripturam non illatum, sed ex illa erutum, ponderatis, quae ad illum confirmandum producuntur, argumentis, comprobatur, ratumque habet: Sicubi autem cla-

(*) Verba IO. FR. MAYERI, in fine praef. Dorsch. theol. Zach. praemissae, in quibus de pruritu nouaturienti in theologia, praesertim dogmatica, queritur, ad studium quoque exegeticum applicari possunt: Quis non in eo gloriam aucupatur, si quid noui effingere ipse possit? Nihil magis multi iam vereri occipiunt, quam ne ingenio destitui videantur, si eadem cum antiquis Theologis sentire memorentur. Illud demum hominibus placere credunt, quod nouum est.

clarior lux affulget, eam non exstinguit, ideo quod antea non visa sit, sed, quod antiquam veritatem nouis illustrat radiis, intuetur, et aliis, vt animos in eam intendant defigantque, commonstrat. In illis quidem scripturae locis, in quibus mysteria fidei, vel etiam miracula quaedam diuina, verbis perspicuis traduntur, vt, quamuis non rerum, verborum tamen euidencia enitescat, antiqua triumphare debet veritas, debita cum religione retinenda; nec ingenio indulgendum est, vel eneruanti miracula, vel ipsa fidei mysteria impugnant. In locis vero difficilioribus, quae omni fere tempore non eandem in sententiam ab interpretibus accepta sunt, nouis coniecturis locum esse relinquendum, nouamque lucem suboriri posse, quis negauerit? Et quis eam, quae ad scrutinium scripturarum rite instituendum requiritur, ἀγχινοίαν seu facultatem intellectus naturalem nobis imminutam; quis donum προφητείας, quod gentium doctor omni diligentia et prae reliquis affectare iubet (1. Cor. XIV, 1.) adeo nobis subtractum esse dixerit, vt hac nostra aetate prophetarum oracula de rebus futuris, eaque de causa intellectu difficiliora, facilius feliciusue perspiciendi gratia nemini mortalium contingat? Nae! immensa, qua in cunctos mortales benignissimum numen omni aeuo fertur, clementia nullum mihi dubium relinquit, quin scripturas, quas fontem mysteriorum salutis inexhaustum esse nemo inficias ibit, solerter scrutanti noua subinde oriatur, imo posteris demum nostris plena sit oritura claritas, vt vaticinia, suo quaeque tempore implenda, rerum, quibus fruentur, et temporum, in quibus viuent, conditione faculam accendente, multo euidentialius, quam quidem nobis licet, sint perspecturi.

Vt ad institutum, in cuius gratiam haec praefatus sum, propius accedam, in vaticiniorum, quae a Zacharia, penultimo prophetarum, quos minores dicunt, consignata sunt, volumine, quam plurima interpretes deprehendunt δυσνόητα, et de obscuritate styli ipsius tantum non omnes conquerun-

tur. Ad HIERONYMI, librum Zachariae in prologo suo *obscurissimum* vocantis; R. SALOMONIS, vaticinium Zachariae ante aduentum doctoris iustitiae, i. e. Messiae, satis intelligi posse negantis; nec non R. DAV. KIMCHII, eandem agnoscentis obscuritatem, suffragia prouocat solertissimus scripturarum interpres, clar. IO. HENR. MICHAELIS in Bibl. Hebr. Hall. praef. in Zachariam §. XII. quibus clar. IO. GOTTL. CARPZOVIVS in introductione ad libros Canon. bibl. V. T. P. III. p. 445. SEB. MVNSTERI et CORNELII a LAPIDE querimonias addit, et, quanquam obscuritatem in ipsa prophetia concedere nolit, a clar. MICHAELIS tamen sententia haud procul abit, statuentis, Zachariam quanto in rebus ipsis, quas praedicat, sublimiorem, tanto in verbis abstrusior ac difficiliorem esse; huiusque difficultatis causam non in propheticae virtutis, a captiuitate Babylonica magis magisque senescentis, decremento, quod KIMCHII est deliramentum, sed in mysteriorum sublimitate, et intellectus nostri hebetudine quaerendam esse.

In locis Zachariae difficilioribus, quorum haud exiguus facile colligi posset numerus, non vltimo ponendum est loco capitis noni comma vndecimum, quod omnium diuitiarum caelestium compendium recte dixit DORSCHVS, sequentibus conceptum verbis:

גַּם-אַתָּה בְּרִיתְךָ שְׁלַחְתִּי אֲסִירְךָ
מִבֹּר אֵין מִים כִּי :

Versiones si contuleris, alias a verbis Hebraicis longius recedere, alias iisdem magis inhaerere, facile animaduertes. Chaldaicum enim paraphrasten vt sciens volensque praeteream, de liberatione populi Israëlitici ex seruitute Aegyptiaca, libere satis oraculum hoc explicantem, LXX. interpretes id ipsum ita exprimunt: καὶ σὺ ἐν αἵματι διαθήκης σε ἐξα-
πύσει-

πέσειλας δεσμύας σὺ ἐκ λάκκου ἐκ ἔχοντος ὕδατος. (vbi ex ed. LAMB. BOSS notandum, pronomen σὺ post διαθήκης in nonnullis codicibus exulare, in aliis vero ante δεσμύας poni articulum τὰς, qui h. l. emphasi non carere videtur.) Hos sequitur Vulgata: *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua*: eiusque versio Germanica: *So hastu auch durch das Blut deines Bundes deine Gefangene ausgelassen aus der Gruben / da kein Wasser innen ist*: nec non b. LUTHERVS ita vertens: *Du lässest auch durchs Blut deines Bundes aus deine Gefangene aus der Grube / da kein Wasser innen ist*. ARIAS MONTANVS vero ita reddit: *etiam tu in sanguine foederis tui: emisisti vinctos tuos de cisterna, in qua non erat aqua*: CASTALIO: *etiam vinctos tuos per sanguinem foederis tui emittam ex fouea, in qua non est aqua*: SEB. SCHMIDIVS: *Etiam quod ad te, per sanguinem foederis tui emittam vinctos tuos e fouea, in qua non (est) aqua*: PAGNI-NVS: *Tu quoque seruaberis sanguine foederis tui: emisisti vinctos tuos de cisterna, etc.* IUNIVS et TREMELLIVS *Tu autem infecta sanguine foederis tui, emisisti vinctos tuos e cisterna, in qua nullae sunt aquae*. LVD. HETZERS in versione Germanica prophetarum Augustae 1527. in fol. edita: *Und du wirst auch hail werden durch das Blut deines Bundes / und deine Gefangene will ich aus der Gruben / in dero kein Wasser ist / auslassen*. Sic etiam versio Tigurina Germanica, 1529. ed. in 12. *Du wirst auch heyl mit dem Blut deines Bundes: deine Gefangene wil ich aus der Gruben / in dero kein Wasser ist / auslassen*: PISCATOR vero: *Aluch dich belangend / die du im Blut deines Bundes bleibest / so habe ich deine Gebundene ausgelassen aus der Grube &c.* Belgica recentior: *V oock aengaende (o Zion!) door het bloedt vwer verbonts hebbe ick vwe gebondene uyt den kuyl, daer geen water in en is, uit-gelaten*. Vt Italicam, Gallicam, Anglicanam et reliquas versiones praetermittam, duas tantum adhuc adiicere liceat, versionem scilicet Iudaeorum

Germanicam : Und du auch von wegen das Blut/ von deinem Verbund : habe ich deine Gefangene ausgezogen (al. ausgelassen) von der Grub/ da kein Wasser in ist : et HORCHII, qui versionem Lutheri ita corrigere voluit, in Bibliis ita dictis mysticis et propheticis : Ja auch du/ durch Blut deines Bundes lasse ich aus deine Gebundene aus der Grube 2c.

En diuerfas commatis breuissimi versiones ! Quod si quis commentatores consulere, et ex illis sapere velit, alterum inueniet probantem, quod ab altero reiectum; et contra alterum refutantem acriter, quod ab altero magno conatu confirmatum. Nec ignotum est, praeter commentatores, et eos, qui homilias in hoc oraculum dederunt, eidem, quanta quisque potuit cum cura atque diligentia, explicando operam impendisse gnauiter, CALOVIVM in Bibliis illustratis T. II. f. 974. - 983. PFEIFFERVUM in praelectionibus cursoriis, quas dubiis vexatis inseruit p. 869. SEB. SCHMIDIVM in diss. Argent. a. 1680. hab. de Messiae in sanguine diuinitus facta *θεσμιολύσει* : M. GOTTL. ECKSTEINIVM in duabus dissertationibus Witt. hab. et thesauro Theol. Philol. Amstelodami 1701. collecto, f. 1025. sqq. insertis, de lacu, in quo non est aqua, et alios, infra passim citandos. Quibus omnibus palmam procul dubio praeripuit theologus magni nominis, inexhaustae doctrinae, admirandique iudicii (quo titulo iure meritoque suo ornatur a f. r. Lübecensum Praesule D. GE. HENR. GOETZIO in diss. de comm. Cornelii a Lap. p. 4.) IOANNES GEORGIVS DORSCHVS in theologia Zachariana eiusque parte priore, in qua summa cum industria exemplissimo eruditionis suae theologiae thesauro congeffit, quicquid ad oraculum Zacharianum quouis modo illustrandum congeri posse visum fuit.

Aliorum commentationes in textum hunc propheticum, quotquot mihi perlustrare licuit, debita cum industria mentisque attentione perlegi, cum tempore ieiunii huius anni quadragesimalis hoc dictum propheticum in concionibus passionali-

nalibus populariter exponere, eoque auditorum animos ad redemptoris nostri passionem pie ac salutariter meditandam excitare, deliberatum haberem. Sed cum textum ipsum inspicerem, et diuerfas commentatorum sententias, iuxta regulas bonae interpretationis ac philologiae sacrae examinarem; diu sane, fateor, anxius haesi et dubius, in quam irem sententiam. De redemptione generis humani, in peccatum et per peccatum in mortem ac damnationem aeternam prolapsi, per foederis, a Christo instaurati, sanguinem acquisita, et vera viuaque fide apprehendenda, oraculum hoc exponendum esse nullus dubitabam. Omnibus vero et singulis vaticinii verbis ad examen reuocatis, et cum antecedente ac sequente oratione pro ingenii mei modulo collatis, vt veram prophetae sententiam cognoscerem, et, si fieri posset, omnes, qui hinc inde iniiciebantur, scrupulos tollerem ac superarem; in nouam incidi coniecturam, quantum ego quidem iudicare valeo, satis probabilem, et planam, ac regulis hermeneuticis ex asse respondentem.

Hanc in praesenti eruditorum iudiciis subiicere in animum induxi meum, vt, quid alii me longe sagaciores de illa discernant, hac ratione comperiam, et, a peritioribus si doctus fuero, statuere queam, vtrum in noua hac sententia, quam ego quidem a nemine adhuc in medium prolatam esse noui, persistere debeam; an ea desistere, et communi nostratum sententiae meum qualecunque suffragium adiicere. Omnis vero opera mea in eo tantummodo versabitur, ut *primum* aliorum, quos euoluendi ac perlustrandi mihi copia data fuit, de oraculo hoc Zachariano sententias et explanationes breuiter summamque referam, et, quae alii prolixius disputarunt, in compendium redigam, addita qualicumque *ἐπιμείσει*, aliorum quoque iudiciis ut plurimum confirmata: *tum* vero nouam huius oraculi *ἐξήγησιν* ea, qua decet, modestia exponam, et, quae mihi pro illa militare videntur argumenta, perspicue planeque tradere annitar.

Deus

Deus vero sanctissimus, cuius Spiritu prophetae sunt impulsī, mihi quoque, id quod ardentissimis precibus efflagito, Spiritum largiatur sapientiae et cognitionis, ut me in veritatem ducat, sapientibus huius saeculi absconditam, mentisque meae oculos illuminet, ad mysteria euangelii magis magisque perspicienda; dirigat quoque flectatque animum meum ad obsequium fidei, quo veri nominis Christiano nihil prius, nihil antiquius esse debet: instruat me virtute, ut veritatem, in prophetarum et apostolorum scriptis reuelatam et confirmatam, cum πληροφροσύνη καὶ παρρησία profiteri ac tueri valeam: omnia denique conamina mea in sanctissimi nominis sui gloriam vergere iubeat, omnibus omnium mortalium studiis concelebrandam.

CAPVT I.
**IN QVO ALIORVM DE HOC ORACVLO ZACHARIANO SENTENTIAE
RECENSENTVR ET EXAMINANTVR.**

§. I.

CVM ea, quae ab aliis de illustri hoc vaticinio Zachariano literis consignata habentur, absque taedio et haud exiguo temporis dispendio perlegi vix possint omnia, sensum huius vaticinii perscrutaturis non ingrati me praestitutum esse operam confido, si, quantacunque poterō ἀκριβεία et solertia, ab aliis vel egregie, vel minus recte dicta, in compendio exhibuero, et eorum, quae in disceptationem veniunt, summam complexus fuero, ut vno quasi intuitu perspici, ac facilius diiudicari possit, quid in hoc vaticinio potissimum vltiore inquisitione indigeat, et quae nam argumenta proferantur, quaestionibus dubiis ut fidem faciant, auctoritatemque et firmamentum.

§. II.

§. II.

Prophetam vaticinantem vt primo loco respiciamus, operae vix pretium esse duco ea, quae ad vitam ipsius pertinent, a TARNOVIO, DORSCHEO, IO. HENRICO MICHAELIS, et omnium nuperrime ac copiosissime a IO. GOTTL. CARPZOVIO collecta, operose repetere. De *nomine* tamen eius quam maxime memorabili, et *genere* in gente sua praeclaro, et *officio* sacro, pauca quaedam delibare liceat. Nomen Prophetae proprium זכריה, quod apud Hebraeos frequentissimum fuit, more illorum ex זכר et יה compositum esse, extra omnem dubitationem positum est; nec de posteriore voce, supremum numen denotante, vlla est contentio. Priorem quoque vocem *memoriam* siue *meminit* interpretati sunt fere omnes, quamuis diuerso sensu, aliis vocem יה *ob- iectiue*, aliis *subiectiue* accipiendam esse contendentibus. HIERONYMVS enim nomen hoc vertit μνήμην θεῶν, *memoriam Dei*: TARNOVIVS μνησίθεον seu τιμóθεον *recordatorem Dei*: HILLERVS autem in onom. p. 311. 508. 511. *recordatur dominus, vel memor fuit Dominus* foederis nempe sui; vel, quod etiam recte dixeris, huius viri sibi dilecti. At IO. MARCKIVS in comm. in Hagg. Zach. et Mal. Amst. 1701. ed. 4. p. 186. vocem זכר in hoc nomine verti quoque posse *masculum* vel *virum* arbitratur, vt זכריה idem sit ac *masculus Dei*; quam tamen expositionem CARPZOVIVS merito reiicit, veluti alienam et coactam. Et sane propria verbi huius significatio est *meminit*, et Hebraeis *masculus*, siue proles sexus virilis, hac de caussa זכר dicitur, quia memoriam patris seruat, et nomen familiae retinet: eo autem sensu, quo MARCKIVS nomen accipit, ab Hebraeis non זכר, sed איש adhibetur, quod ex nominibus Ischboschet, Ischchail, Ischtobh etc. est manifestissimum. Propria ergo verbi זכר significatio in nomine זכריה, aequae ac in nomine proprio זכר 1. Par. VIII, 31. cum retinenda sit, eadem quoque in prophetam nostrum optime quadrat,

drat, quippe cuius Iehouah clementer recordatus est, quive memoriam Iehouaeh, atque operum ipsius, ore et calamo celebrauit, et alios vt memoriam domini teneant, sedulo monuit, eorumque animos ad gratiae diuinae memoriam reuocauit. Ad *genus* prophetae quod attinet, cap. I. v. i. et 7. semet ipsum *filium Barachiae* et *nepotem Iddonis* appellat. Patris Barachiae nulla quidem in aliis scripturae locis fit mentio: quia vero Zacharias, qui Matth. XXIII. 35. occisus dicitur inter altare et templum, etiam filius Barachiae appellatur, clar. IO. HENR. MICHAELIS in proleg. §. 5. post alios denuo affirmare voluit, prophetam nostrum hunc ipsum Zachariam esse, atque adeo martiribus, doctrinam suam proprio sanguine qui obsignarunt, accensendum. Verum conuenientia nominis paterni tanti non esse videtur ponderis, vt dictum Seruatoris de propheta nostro accipere cogamur; id quod CARPZOVIVS l. c. p. 440. et M. MAVRITIVS CASTENS in diff. de Zacharia Barachiae filio Lips. 1720. hab. explicatius ostendunt. Auum vero Iddonem, cuius Nehemias quoque mentionem facit cap. XII, 4. etc. et qui etiam ab Iddone, ad Ieroboamum misso 1. Reg. XIII, 1. 2. Par. XII, 15. XIII, 22. omnino distinguendus est, in magna apud suos celebritate vixisse, eaque de causa a nepote suo II. cc. honoris gratia הנביא i. e. *prophetam* longe celeberrimum appellari, nullum mihi dubium est, quanquam versiones nonnullae, et cum aliis commentatoribus MARCKIVS, atque MICHAELIS elogium hoc Iddoni detrahere, et nepoti soli vindicare velint. *Officium* denique prophetae nostro non sine ratione assignatur duplex, videlicet *sacerdotale* et *propheticum*: de priori quidem dubitat CARPZOVIVS l. c. p. 438. sed cum ex familia sacerdotali eum prognatum esse constet, officio quoque sacerdotali, quod tum temporis haereditarium fuit, procul dubio defunctus est, idque, veluti in vulgus notum, non diserte commemorandum fuit. Prophetam vero sese satis demonstraui hoc ipso, quod prophetarum canoni infer-

insertum est, vaticiniorum volumine, Eusebio πνευματοφόρος προφήτης dictus. Atque adeo pro vtriusque muneris ratione, et typis inseruiendo, et antitypum, nempe Christum, eiusque regnum et mysteria, luculenter indicando, quo nomine iudice BALDVINO, non minus, quam Esaias, Euangelista dicendus est, diuini nominis gloriam amplificauit.

§. III.

Zacharias itaque noster post captiuitatem Babyloniam sub Dario Hystaspide, quod admodum probabile est, secundo post Haggaeum mense, diuina eaque immediata ad vaticinandum vocatione impulsus, Iudaeos primum adhortatus est ad poenitentiam, cap. I, 1-6; tum nouem emblematis, siue visionibus vias domini illustrauit, cap. I, 7.- VI, 15; porro de ieiunio et benedictionibus populi praecepit, cap. VII. et VIII; et tandem duplicem habuit concionem euangelicam, de aduentu Messiae, tum temporis adhuc futuro, et regno ipsius, longe lateque dilatando, cap. IX-XIV. Et *capitis* quidem *noni* b. SCHMIDIVS tres haud incommode statuit partes, quarum *prima* prophetiam continet contra terram Chadrach, Damascum, Tyrum, Zidonem, Philistaeam, et de earum ad Christum tandem futura conuersione, v. 1-8. *altera* est excitatio Zionis ad gaudium, ob aduentum et liberationem regis Messiae, v. 9-12. *tertia* denique promissio euangelii etiam inter gentes praedicandi. v. 13-f.

§. IV.

Iam ad vaticinium nostrum vt propius accedamus, textus hebraei integritatem in dubium quidem vocare non erubescunt nonnulli Pontificii, Dorscheo, Pfeiffero et aliis citati; ex quibus tantum CORNELIVM a LAPIDE adducam, librariorum accusantem, quod ex שְׁלֵחַת, appposito in fine תָּוֹ, punctisque mutatis, fecerint שְׁלֵחַתִּי, quodue tria pronomina e genere masculino in femininum transformauerint,

אֲנִי posito pro אֲנִי, בְּרִיתְךָ pro בְּרִיתְךָ, et אֲסִירֶיךָ pro אֲסִירֶיךָ; omni procul dubio nullum alium in finem, quam vt lectionem versionis LXX. interpretum graecam, et vulgatae latinam vindicet, graecorum latinorumque patrum auctoritate munitam. Quemadmodum vero codicem hebraeum, nec Iudaeorum malitia, nec librariorum incuria corruptum esse, theologi ac philologi praestantissimi fatis demonstratum dederunt: ita in primis textus nostri lectionem genuinam esse, contra Pontificios defenderunt DORSCHÉVS, GLASSIUS, PFEIFFERVS, WALTHERVS et alii, commonstrantes, ex ipsis Pontificiis alios, praesertim GALATINVM et CASTRIVM, γνησιότητα lectionis nostrae agnoscere; et ipsum BELLARMINVM fateri, LXX-viralem versionem, de cuius imperfectione Hieronymus iam conquestus fuit, adeo esse corruptam et vitiatam, vt tutum minime sit, hebraicos vel latinos textus e graecis codicibus emendare: hinc mirum non esse, et patres, et vulgatae versionis conditorem, et b. Lutherum graecam versionem secutos, quae tamen, quod ad sensum, eodem redire videtur, a codicis hebraei recessisse lectione, omnibus versionibus praeferenda.

§. V.

Personam in hoc commate loquentem, cuius verba propheta ex Spiritus sancti instinctu profert, ipsum Iehouam esse, ex v. i. huius capitis fatis est manifestum. Quando autem quaeritur: vtrum haec verba sint Dei Patris, an Filii Dei? Patri eadem tribuunt, qui pronomen tu de Filio interpretantur: Ita enim HIERONYMVS: Postquam sermo prophetae, imo ipse Deus Pater omnipotens nunciauit Sion et Hierusalem, quod veniret ad eas Rex suus mitis, et ascendens super asinam subiugalem et pullum asinae, et potestas eius esset futura a mari vsque ad mare, et a fluminibus vsque ad terminos terrae, facit Apostropham ad ipsum Christum, de quo vaticinium est, et loquitur: Tu quoque etc. Hieronymo Hieronymianum subiungam, nempe

FRANCISCVM a MESSANA, qui in lectura in Zach. Antwerp. 1597. 4. ed. p. 398. in h. l. ita scribit: *Et tibi*, o Fili (Pater ait) etc. Et quanquam alii quoque haec verba Patri adscribant, qui sermonem ad ecclesiam directum esse concedunt; Filio tamen Dei eadem commodissime tribui, DORSCHÉVS l. c. p. 12. cum ex antecedentibus, tum ex ipso emissionis actu, quo rex Zionis dominium catholicum super omnes incolas huius vniuersi sibi vindicaturus, et vinctos etiam vi praestitae satisfactionis liberaturus dicitur, egregie euincit. CALOVIVS quidem priorem tuetur sententiam, et Dorscheo opponit, quod Deus Pater loquatur v. 9. de Filio, tanquam de alia persona. At enim vero quid in sermone prophetico frequentius est personarum loquentium mutatione?

§. VI.

Pari ratione nemini, oraculum nostrum inspicienti, nisi literarum hebraearum experti, latere potest, ad filiam Zionis et Hierosolymae sermonem esse institutum. Etenim pronomen femininum **היא** filiam Zionis, quae versu nono compellatur, respicit; et quanquam pronomen masculinum in quinque locis: (Hiob I, 10. Eccles. VII, 23. Neh. IX, 6. 1 Sam. XXIV, 19. Ps. VI, 4.) absque **הוא** reperiatur, et tribus in locis (Num. XI, 15. Deut. V, 24. Ez. XXVIII, 14.) femininum pro masculino positum sit, ubi rationem aliquam subesse DORSCHÉVS non dubitat, ab hebraismi magistris nondum exploratam l. c. p. 14; (*) eiusmodi tamen enallage generis heic loci ideo admitti non potest, quia duobus quoque nominibus affixa subiunguntur pronominalia feminini generis, ad filiam Zionis utique referenda. Filiam autem Zionis et Hierosolymae non proprie h. l. accipiendam esse; sed immediate

B 3

eccle-

(*) Ex vehementissimo affectu **היא** in ll. cc. ablatum esse, observat MICHAELIS in not. ad Num. XI, 15.

ecclesiam Israëliticam, a sacris templi Hierosolymitani pendentem, et Hierosolymis congregari solitam, mediate vero ecclesiam totius orbis, omnium temporum, omnium locorum, cui aduentus saluatoris, eiusque exinanitio salutem attulit, denotare, pluribus ostendit DORSCHÉVS l. c. p. 15. sqq. qui summam eorum, quae prolixius disputauit, p. 31. hisce complexus est verbis, dignis utique, quae hic repetantur: *Hoc loco filia Hierusalem immediate et primo notat incolas Iudaeae, et in primis Hierosolymae, maximos, medioximos, minimos, qui typus erant ecclesiae, de quibus Act. XIII, 46. Mediate autem et consequenter accommodatur omnibus non malitiose resistentibus Spiritui sancto Act. VII. et consilium Dei aduersum se non spernentibus Luc. VII. qui 1) sunt excitabiles ad gaudium spirituale atque exultationem illam solennem et triumphatricem ob bonorum caelestium copiam: qui 2) sunt parati sese subdere gubernationi caelestis regis, diu desideratissimi, summe potentissimi: qui 3) Iehoua iustitia opus habent, et Saluatoris beneficia non adspernantur: qui 4) paupertate et humilitate Messiae non scandalisantur: et qui 5) pacem illam innumeris triumphis potiozem, pacem optimam rerum, pacem animarum cum Deo conciliatricem, quam Messias gentibus offert; non flocci pendunt.* Singulares h. l. fouent opiniones BIERMANVS et MARCKIUS, quorum ille ecclesiam intelligit, eo viuente tempore, quo princeps pacis pacem siue euangelium annunciaturus erat: hic vero filiam Zionis exponit non tam de ecclesia Christiana N. T., quae gentes etiam complectitur; quam quidem de gente Iudaeorum, et Israëliitarum reliquorum, collectivae sumpta, gentibus opposita. Nullam vero rationem video, quare significatio vocis Zionis intra tam arctos limites fit constringenda; nec diffiteor, argumenta MARCKII mihi admodum leuia videri, quando plures hic memorari vinctos, et IONATHANEM plurale vos substituere, vrget. Quomodo enim ex duplici hac ratione ea elici potest conclusio: ergo gens Iudaeorum, ecclesiae Christianae opposita, h. l. est intelligenda?

§. VII.

Particula coniunctiva **וְ** transitionem et applicationem specialem fieri ad ecclesiam Zioneam, docet PFEIFFERVS, quasi propheta diceret: *ne putes tibi quicquam decedere, vel ad te non spectare, in praecedentibus praedicta, imo etiam maxime huc pertines.* Quando autem pagina sequente eandem particulam ecclesiam gentilium et Israëliticam sociare, et innuere scribit, ex aequo participaturam vtramque de bonis per Messiam partis, me ignorare fateor, quo argumento ex particula hac coniunctio gentilium ac Iudaeorum adstrui queat. COCCERVS et connexionem huius commatis cum praecedentibus, et particulae **וְ** emphasin hac indicat paraphrasi: *Non solum venit Rex tuus, sed et dimisi vinctos tuos:* additque: *potest etiam verti nihilominus q. d. Licet excindam currum, tamen et dimisi vinctos.* Sed neutrum mihi probari fateor, cum dimissio vinctorum nec aduentu Regis, qui vinctos vt dimitteret venit, sit praestantior, nec excisioni currus opponenda, sed subordinanda.

§. VIII.

Iam dispiciendum, quomodo verba **וְ** cum sequentibus construant interpretes, qui in varia abeuntes diuortia, ad duas mihi referendi videntur classes, siquidem locutionem ellipticam aperte negant, et completum ex his verbis eruere sensum fatagunt alii: alii e contrario ellipsin h. l. negari non posse arbitrantur, et varia eam suppleunt ratione.

§. IX.

Ex illis, qui ellipsin hic non agnoscunt, primo nonnulli voculam **וְ** absolute positam esse statuunt, hoc sensu: *etiam te quod attinet.* Ita versiones, Latina Schmidii, Italica Deodati, Germanica Piscatoris, Belgica, et aliae, textum exprimunt: quibus CHAMIERVS in panstr. T. II. l. 4. c. 8. de

de **DIEU** in comm. aliique adstipulantur. Et hi fere omnes sequentia verba *in sanguine foederis tui*, cum verbo sequenti *emisi* construunt, coniunguntque. Sed quanquam eiusmodi loquendi ratio, qua nomen vel pronomen vim integri membri in sententia absoluit, in sacris literis non infrequens sit (conf. GLASSII philol. sacr. p. 625.): hoc loco tamen si accentus respicimus, a sacrarum literarum interprete non fusque deque habendos; accentus maioris distinctionis *Rbhia* in voce **בְּרִיתְךָ** manifeste satis indicat, verba *in sanguine foederis tui* a praecedentibus non esse separanda, accentu coniunctiuo notatis. Hinc etiam clar. MICHAELIS aduersus b. SCHMIDIVM recte obseruat, pronomen *Tu*, hoc sensu accipiendum, accentum requirere distinctiuum, eumque denuo maiorem. Idem contra Tarnouium, qui ditionem *Rbhia* absolutum esse orationis membrum, nouamque post hunc accentum incipere propositionem de emissionem victorum ex fovea, statuit, bene monet, accentus *Sakeph* et *Rbhia* in hoc commate non propositiones, sed propositionum connexa et membra distinguere: quae de causa ipsemet textum nostrum ita vertit: *Etiam quod ad Te, in sanguine foederis tui considerata, emittam etc.* quae versio a Piscatoris Germanica parum differt. Sed ad eiusmodi locutiones absolutas ego quidem absque urgente necessitate confugere nolim, praesertim, cum maior emphasis, et clarior sensus appareat, quando verba sumuntur, prouti iacent: vt alia nunc taceam argumenta, in sequentibus adducenda.

§. X.

Hac via cum difficultatem non tolli videat MARCKIVS, alia incedit, et pronomen femininum **TV** tantundem esse arbitratur, ac si repetito nomine in vocatiuo, Deus diceret: O **FILIA SION** ET **FILIA IERUSALEM**, insinuaturus sic illi potentius sequentem regis Messiae beneficentiam; quin et, si placet, illam veteris praestantiae intuitu prae gentibus commendaturus per
idem

idem pronomen, coll. Gen. XLVIII, 8. Zach. III, 8. etc. Sed nullam cum adiiciat probationem sententiae suae, qua omnem difficultatem superasse sibi videtur, eadem, qua allata est facilitate, reiici potest, cum pronomen secundae personae nominis, in vocatiuo ponendi, vicem non facile subeat, et praecedens particula **וְ**, cuius nullam rationem habuit, otiose abundare cogatur, sua non destituta emphasi, in capite sequenti demonstranda. Ingenue etiam fatetur, qui sub THEOPHILI ALETHAEI nomine obscurioribus codicis sacri vtriusque testamenti locis explanandis, haud contemnendam impendit operam, b. LAURENTIUS MULLERVS tom. I. p. II. in not. c. nimis arctam vocum per accentus coniunctionem impedire, quo minus et Ludouico de Dieu, et Marckio, calculum suum addat.

§. XI.

Elliptica vero exponendi ratione, qua hactenus vsi sunt viri eruditi, nimium impingi in accentuationis regulas, cum sibi persuasum habuerit modo laudatus MULLERVS, aliam adhuc inire voluit explicationis viam, et idiotismum hebraeae linguae, quem viros eruditos minus attendisse affirmare non dubitat, in verbis hisce quaerit. *Notum enim est, inquit, affixum et integrum quandoque pronomen concurrere, quae exponi debent per is ipse etc.* Exemplis ergo a b. GLASSIO in gramm. sacr. p. 739. sub canone XXVI. allegatis, hunc Zachariae locum addere iubet, ita vertendum: *etiam per TVI IPSIVS foederis sanguinem emisisti vinctos tuos etc.* quod vernaculo sermone ita exprimit: *Ja durch das Blut deines Bundes selbst habe ich deine gefangene aus- und los gelassen aus der Grube / und zwar aus einer solchen / in welcher kein Wasser ist.* Quam versionem qui audiuerit, voculam selbst / pro nostra loquendi consuetudine, non ad pronomen deines / sed vel ad vocem Bundes / vel vocem remotiorem Blut omnino referet, vt sensum hebraei textus hac ratione commode non exprimi,

primi, euidenter appareat. Sed vt in praesenti non attingam, hebraismum in locis, a b. Glassio adductis, alia et quidem elliptica ratione, id quod Glassius ipse non dissimulat, commode exponi posse; in omnibus illis exemplis pronomen personale affixo notabiliter postponitur; in textu autem nostro praecedit, vt dispar eius ratio negari nequeat.

§. XII.

Minime ergo sunt improbandi, qui Zachariam oratione elliptica vsum esse statuunt, quippe quam prophetae, non tam breuitatis et elegantiae studio, quodue magis suae aetatis hominibus, quam in posterorum gratiam scripserint, (Conf. Nov. ant. 723. p. 131. sq.); quam quidem ad affectus fortius mouendos, frequentissime vsurparunt. Verba itaque: *etiam Tu in sanguine foederis tui*, vt sensum absolutum exprimant, nonnulli ex v. 9. supplendum censent: *saluaberis*, hoc sensu: quemadmodum Messias praedicatur נִשָּׁע saluatus; ita tu quoque, o Zion, saluaberis, vt beneficiorum, in Messiam collatorum, et ab ipso in alios conferendorum, particeps euadas, et ab omnibus anxietatibus libereris. Ita KIMCHIVS ad verba אַתְּ גַם commentatur: אָמַר כְּנָגֵד כְּנִסְתָּ יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שֶׁאָמַר עַל הַמֶּלֶךְ הַמְּשִׁיחַ שִׁיְהִיָּה נִשָּׁע בְּצַדִּיקְתּוֹ אָמַר גַּם אַתְּ תִּהְיֶה נִשָּׁעַת בְּדָם בְּרִיתְךָ i. e. loquitur iterum propheta de ecclesia Isrâëlitica, quemadmodum dixerat de rege Messia, quod saluatus futurus sit in iustitia sua, ita dicit etiam tu ecclesia eris saluata in sanguine foederis tui. Eadem fere verba retinet R. ABARBANEL in comm. Kimchium etiam sequuntur DRVSIVS, WALTHERVS, IO. MULLERVS et alii; quibus tamen obiici potest, quod verbum subintelligendum sit remotius, et in commate immediate praecedente merito commodius quaerendum. Alii ex eodem commate nono verbum *exulta* repetunt, et particulam אֲנִי latine verti posse contendunt, immo, inquam etc. vt sen-

sensus sit : *iterum atque iterum te ad iubila excito ; imo exulta, exulta, inquam, o filia Zion !* Ita PAGNINVS et alii. Sed praeterquam quod particulam **וְ** in hac significatione, quam NOLDIVS illi quoque tribuit in concord. part. Ebr. Chald. p. 220. et 221. haud facile acceperim, pronomen **אֲנִי** hoc pacto etiam cum verbo remotiore construitur. Simplicius subintelligi posse verbum substantivum iudicat PFEIFFERVS : *Etiam tu es vel existis in sanguine foederis tui, bonis foederalibus, Messiae sanguine partis, et vera fide apprehensis, actu fruens, et sanguine Messiae quasi purpurata, tincta, vel, ut Iunius, infecta etc.* Sic in his verbis peregregia haberetur descriptio fidelium ; in quibus tamen potius quaerenda est promissio, fidelibus novi foederis facta. Alii ergo ad immediate praecedentia sese conuertunt, vt TARNOVIVS, qui orationem ex praecedentibus ita supplet : *etiam tu partem habebis in hoc regno, imo per Christum regnabis* (Apoc. I, 6. 1. Petr. II, 9.) *per sanguinem foederis tui etc.* et GERHARDVS in hom. P. I. p. „600. *etiam tu, filia Sionis, subintellige frueris meis Messiae „beneficiis, habebis partem in regno meo, in sanguine foederis tui, hoc est, quod mecum iniisti, auxilium et salutem habebis.* CALOVIVS verba *etiam tu* ad praecedens verbum loquetur pacem ita quoque referri posse arbitratur : *Etiam tu, o Sion, loqueris pacem inter gentes in sanguine foederis tui, vt hoc pacto in pacis annunciatione Messiae coniungatur vel subordinetur ecclesia, vtpote cuius ministerio pax praedicanda erat inter gentes.* GROTIVS vero ex sequentis versus initio huc refert : *redite ad me ;* cuius tamen in sententiam, multis de causis improbandam, alium quempiam discedere non memini.

§. XIII.

Vocem **בְּרִית**, quam non a **בָּרָר**, nec a **בָּרַת**, sed a **בָּרָה** deducendam esse Lexicographi monent, vi etymii rem denotare constat, quam duo eligunt, vt certis conditionibus

ad eam sese constringant, atque deuinciant, conuentum, pactum, foedus. Nonnulli autem hanc ipsam vocem non foedus solum, sed et *testamentum*, significare, atque h. l. etiam significare posse autumant. Conf. BIERMANNVS p. 385. Equidem non negauerim, vnionem hominum cum Deo de testamenti pariter, ac foederis natura participare, quod prolixius ostendit FLACIVS in praef. glossae compend. N. T. vbi nostram pactionem cum Deo, vere quoddam *testamento-foedus*, id est, quiddam mixtum ex testamento ac foedere dicit. IAC. GVSSETIVS vero in commentariis linguae ebraicae, vocem בְּרִית in diuinis negotiis temere exponi testamentum, cum nunquam sic in humanis sumatur, diserte affirmat. Quod si quis ergo hoc loco, vel foedus testamentarium, vel foedus stricte sic dictum, intelligere velit, a vero non aberrabit.

§. XIII.

Foedus autem, quod hic non pactum est aliquod civile, humanum, et terrenum, sed sacrum, diuinum et spirituale, cum duplex sit, aliud legale, per Mosen in monte Sinai magna cum maiestate promulgatum; aliud euangelicum, per Messiam patribus promissum, in plenitudine temporis stabiliendum; quaeritur, de quonam foedere hoc loco sermo sit; legali, an euangelico. Foedus Mosaicum vel Sinaiticum Iudaeorum magistros hoc loco intelligere, non est, quod miremur, cum aliud ignorent, nec agnoscere velint: Nonnullos vero ex Christianis in Iudaeorum opinione acquiescere, aegre merito ferunt sinceri veritatis euangelicae testes ac propugnatores, qui foedus euangelicum, quod Ieremias cap. XXXI, v. 31. nouum appellat, a Zacharia quoque respici, ex ipsis textus nostri circumstantiis confirmant. Namque si consideramus designationem temporis, aduentum scilicet Messiae, officio mediatorio defuncturi: si dignitatem regis Messiae, non finitam solum, sed potius infinitam,

tam, cogitatione perquirimus : si foederis noui apud prophetas celebritatem reputamus : si denique ad salutis, per Messiam instauratae, praestantiam, et praesertim ad pacis, gentibus per Messiam annunciandae, conditionem animos referimus, euidenter satis apparet, nullum, nisi euangelicum foedus, hoc loco esse intelligendum. Vid. D O R S C H E V S l. c. p. 42. - 49.

§. XV.

Atque hoc foedus recte etiam dici potest foedus *ecclesiae*. Cum enim in foedere ad relatorum ordinem referri debeant et is, qui alios in foedus recipit, et illi, qui in foedus recipiuntur, et is etiam, qui mediatoris partes sustinet : ab omnibus illis foedus denominari potest, quamuis non eodem sensu ac respectu. Sic foedus euangelicum est Iehouae, tanquam auctoris et statoris ; Christi, tanquam mediatoris ; et ecclesiae, tanquam partis, per mediatorem in gratiam receptae, in cuius salutem foedus etiam vnice vergit, tanquam finem, quem D E V S ab aeterno sibi propositum habuit. Et sane summo iure Messias hoc loco dicere potuisset : *in sanguine foederis mei*, quemadmodum aliis in oraculis ait : *hoc est foedus meum*. Sed uti foedus cum patribus initum, Deut. IV, 31. et alibi, *foedus maiorum* populi Israëlitici dicitur : ita etiam hoc loco foedus euangelicum, in maiorem ecclesiae consolationem, ipsius, nempe ecclesiae, foedus appellare voluit Deus, afflicto pressoque gregi eo maiorem fiduciam conciliaturus. Quando autem H O E C K I V S in comm. ad h. l. p. 360. foedus hoc ad solam ecclesiam Israëliticam adstringit, et Iudaeorum in primis foedus dici posse opinatur, ideo, quod illi huic foederi inscripti ; quod foedus ipsis quoque primum promulgatum ; quod ipsi denique beneficiorum ac donorum huius foederis primi participes facti sint, iuxta Act. III, 26 : his argumentis nihil amplius probari posse existimaui, quam Iudaeos, primum ad ecclesiam Christi

congregatos, primum quoque priuilegia huius foederis ad se applicare potuisse; ita tamen, vt omnibus quoque gentibus, ad eandem ecclesiam congregandis, eadem competant iura, eadem beneficia, nemini, nisi qui semet ipsum excludit, abiudicanda.

§. XVI.

Foedus autem legale cum hoc loco intelligi nequeat, non est, quod *sanguinem foederis*, vel de sanguine circumcisionis, vel de sanguine agni paschalis, vel de sanguine animalium, quo foedus Mosaicum confirmatum Exod. XXIV, 8. vel de sanguine victimarum, quo secundum legem Leuiticam mundabantur homines, interpretemur. Longe enim praestantior heic suspiciendus est sanguis, ipsius scilicet Messiae, qui pro vniuerso genere humano, a peccatis redimendo, sanguinem suum effundere debuit, vt λύτρω hoc soluto, in sanguine ipsius αἰωνίαν λύτρωσιν haberent omnes, qui sanguine ipsius contritas conscientias suas conspergunt, eodemque se ab omni peccato mundari patiuntur. *Nos scimus*, inquit MVNSTERS in critic. sacr. tom. III. f. 1488. *prophetam locutum de illo sanguine, de quo Christus dicit: Hic est sanguis noui testamenti, qui pro vobis et pro multis effundetur. etc. Conf. CALOVIVS f. 976. qui sanguinem Christi hic intelligi octo confirmat argumentis.*

§. XVII.

Particulam inseparabilem praefixam ꝓ quidam hoc loco vertunt *in*, alii vero *propter* aut *per* etc. quibus Latinorum particulis Hebraeorum ꝓ multis aliis in locis respondere, non est, quod dubitemus. Hoc loco autem quanquam prior significatio statum fidelium, eorumque vnionem cum Christo mysticam innuat; posteriorem tamen significatum ABDIAS (vel Teutonico nomine Gottschalck) PRAETORIVS in lib. de phrasibus Hebraeorum cap. IX. can. IV. in dicto nostro praefert,

fert; nec sine caussa, quum virtutem meriti redemptoris, se-
se longe lateque diffundentem, clarius designet.

XVIII.

Ad reliqua dum nobis progrediendum est verba, pau-
cis obseruemus, plerosque eadem cum praecedentibus con-
iungere, et itidem de redemptione Christi interpretari: TAR-
NOVIVM vero in ea versari sententia, non necesse esse, vt
sequentia quoque verba de eadem redemptione nostri ex
potestate Satanae intelligantur; et prius membrum ob ac-
centum Rbhia comma esse absolutum, seu meram ἀποστολήν
et ἀποσιώπησιν. Verum ex eodem accentu, cum sequente
Sakeph collato, clar. MICHAELIS recte colligit, sequen-
tia verba a praecedentibus non esse disiungenda: quorum
tamen nexum alium non faciunt interpretes, quam quidem,
mediante hoc sanguine mediatorio vinctos emissum iri ex
fouea, aquis carente.

§. XIX.

Sed quisnam est emittens? qui emittendi? quis lacus
ille ἄνυδρος? et qua ratione est accipienda ipsa emissio? Ad
hasce quaestiones diuerse iterum respondent interpretes,
quorum opiniones strictim nunc persequar, vt de earum
pondere eo faciliiori opera iudicium ferri queat.

§. XX.

Emittentem plerique docent ipsum esse Messiam, Iu-
daeorum magistris id quoque non diffitentibus. Siue enim
in prima persona vertant *emisi*, siue cum Graecis in secunda,
tu *emifisti*; emissionis tamen actum diuinum esse, et soli
Christo proprium, tantum non omnes confitentur. Non-
nulli tamen, quod minime praetereundum, emissionis actum
ecclesiae quoque tribuunt, eamque hoc loco statuunt vin-
ctos suos e lacu dimittentem. FLACIVS in clauē script.
sacr. P. I. f. 1240. verbum שלחתי quidem primae perso-
nae

nae esse largitur, ad Deum Christumque referendum; nihilo tamen minus ex personarum mixtura concludit, actionem et Dei, et ecclesiae, hoc loco esse intelligendam. Verba enim prophetae nostri, quae cum sensu verborum coenae domini aptissime illi videntur conuenire, sequenti exponit paraphrasi: *Tu ecclesia habebis foedus aut sacramentum, quod sanguine confirmabitur: per id ero efficax ad remissionem debitorum, et liberationem eorum, qui ob debita vincti aut captiui sunt, vel detinentur.* Omnino illa mixtio personarum talem sensum postulat. Nam primum dicit Tu in foeminino, id est, Tu Sion aut ecclesia, in sanguine foederis tui: ego dimittam, ut et ecclesiae sit actio, quae verbum ac sacramenta, beneficiaque eis inclusa administrat erga membra sua captiuata: et Dei, qui in et per sacramenta est efficax, ac captiuata ecclesiae membra emittit ex carcere. Imo viri nonnulli, in literis hebraicis versatissimi, in eam iuerunt sententiam, שְׁלַחְתִּי secundam esse personam foemini generis cum ךְּ paragogico, cuiusmodi forma in Ctibh etiam habetur Ier. III, 5. XIII, 21. XXXI, 21. Ezech. XVI, 20. 22. 43. HILLERVS in de arcano כְּתִיבָהּ et כְּרִיבָה lib. II. p. 383. verbum שְׁלַחְתִּי aut similiter scriptum, duarum distinctarum lectionum, et שְׁלַחְתִּי formae communis, et שְׁלַחְתִּי formae rarioris cum loth foeminino, symbolum esse probaturus, ad locum nostrum prouocat hisce verbis: *Talis paragoge literae loth, in Chirek quiescentis, adparet in praeterito foeminino שְׁלַחְתִּי emisisti Zach. IX, 11. quod nonnulli ignorantes, vel vitiatam putarunt vocem, vel pro prima praeteriti accipientes verterunt emisi in sanguine foederis tui, nec dubitarunt corrigere Lutherum, qui septuaginta viralem et Hieronymum secutus recte extulit: Du lässtest auch durchs Blut deines Bundes aus deine Gefangene; pergiture: sensus dicti: etiam tu, filia scilicet Sionis et Hierusolymae, Christi redemptoris ecclesia propter sanguinem foederalem, a Christo fusum, emisisti vinctos tuos, id est, emissos aut solutos habuisti, peccatorum vinculo antea constrictos, emisisti pro emissos habuisti: ut in illo Ezech. XLIV, 20.*

cae-

caesariem non demittant, quod interprete Iunio ac Buxtorfio est caesariem promissam ne habento. Sed, quod pace viri, extra controuersiam in hebraicis doctissimi, monere liceat, allatam significationem verbi *emisti* phrasis Ezechielis, quippe cuius longe dispar ratio est, neutiquam probare videtur, cumque eiusmodi forma secund. pers. feminini generis in КТІВН per vniuersum codicem sacrum nusquam reperiatur, ad locum nostrum tantummodo confugisse dici posset, hypothese suae stabiliendae firmamentum vndique conquisiturus. Ex infra dicendis etiam clarius patefcet, quare regularem et ordinariam verbi huius formam omnino retinendam, et actum emissionis Christo vindicandum esse censeam.

§. XXI.

Ad eos quod attinet, qui *emittendi* dicuntur, siue *vinctos*, non prolixè inquirendum esse iudico, quotuplici modo aliquis vinctus appellari possit. Etenim quot genera sunt vinculorum, et corporalium, et spiritualium; tot etiam numerari possunt genera vinctorum, vt non solum viuentes et afflictionis ac calamitatis, et peccatorum poenarumque, et amoris atque foederis, et votorum quoque vinculis constricti; sed etiam mortui mortis, corruptionis, putrefactionis ac damnationis vinculis obnoxii appellari possint. Quando autem quaeritur: quinam h. l. per vinctos sint intelligendi, quos Messias praedicatur emissurus ex fouea, aquis carente: dispiciendum primum est, quam variae sint interpretum de hac ipsa fouea sententiae. Quotuplici enim ratione foueam ab illis accipi cognoueris; tot diuersas de ipsis vinctis dari sententias, facile perspicies, cum tales hoc loco sint intelligendi vincti, quales fouea illa capit et admittit, ex qua sunt liberandi.

§. XXII.

Ad tertiam itaque deuenimus quaestionem : quidnam per *foueam aquis carentem* interpretes intellectum velint. In propria significatione בור *foueam* vel puteum, et deinde etiam ergastulum vel carcerem puteo similem ac subterraneum, denotare, nemo non confitetur. Ita enim RIBERA in comm. h. l. Col. 1600. ed. f. 722. בור *id est lacum siue foueam vocant Hebraei carcerem subterraneum et obscurum, ut Gen. XL, 14. 15. ut educat me de isto carcere, quia furtim sublatus sum de terra Hebraeorum, et hic innocens in lacum missus sum: et f. 725. Non est omnis carcer lacus, sed subterraneus et obscurus, quo illi coniici solent, qui morte damnantur.* Et DRVSIVS in critic. sacr. tom. III. f. 1496. hoc loco designari scribit *foueam in carcere, in quam rei coniiciebantur.* Textum quoque nostrum cum Gen. XXXVII, 24. Ierem. XXXVIII, 6. recte conferunt interpretes, siquidem in illis locis eadem occurrit phrasis, et quidem in propria significatione, cum Ioseph a fratribus, et Ieremias a principibus in foueam coniecti detrusique dicuntur, in qua non fuerunt aquae. Sed cum aliam atque aliam *figuratam* vel *metaphoricam* foueae significationem elegerint interpretes, variae et diuersissimae subortae sunt sententiae, quas ut ad certas classes referam, obseruetur velim, alios per foueam hanc afflictionem et captiuitatem proprie sic dictam; alios spirituales; alios denique vtramque h. l. intelligendam esse opinari.

§. XXIII.

Ad primam classem omnes illos refero, qui per foueam, vel captiuitatem populi Iudaici, vel etiam statum demortuorum,

tuorum, quem fingunt in limbo, vel purgatorio, intelligi volunt, cum in eo conueniant, quod fouea, aquis destituta, afflictionem et captiuitatem magis proprie sic dictam designet.

§. XXIV.

Populum Iudaicum qui respiciunt, vel ad seruitutem AEgyptiacam priorem, vel ad captiuitatem Babylonicam, vel denique ad vltimam captiuitatem AEgyptiacam, in quam Iudaei per Ptolomaeum Lagum deducti fuerunt, verba prophetae spectare arbitrantur. Primum nonnulli per foueam intelligunt seruitutem AEgyptiacam, ex qua angelus foederis posteros Abrahae, vel si mauis Iacobi, in AEgypto misere afflictos, per Mosen forti manu extensoque brachio eduxit, et veluti ex fornace lateritio eripuit, ac in deserto arido conseruauit. Ita enim Chaldaica paraphrasis ex versione ARIAE MONTANI verba prophetae explicat: *Vos quoque, quibuscum in sanguine sancitum est pactum, redemi vos de subiunctione AEgyptiorum, tribui vobis necessaria in deserto, quod erat desolatum, sicut locus vacuus, siue lacus, in quo non sunt aquae.* Chaldaicum sequitur GROTIUS, qui cum illo verba prophetae nostri ita exponit: *Tu ergo, o posteritas Abrahami, cuius vinctos propter sanguinem foederis tui (promissum sancitum paschali victima) emisisti, (nempe ex AEgypto, et emisisti) de cisterna, in qua non erat aqua, (i. e. ex siticulosis Arabiae locis) redite ad me; memores veterum beneficiorum ac nouorum, mihi confidite.* vid. critic. sacr. tom. III. ed. Franc. f. 1501. Sed vtrumque refutant DORSCHVS, CALOVIVS et alii, hisce potissimum argumentis, quod et posteritas Abrahami eiusque descriptio, et gemina emissio precario ingeratur: neque in AEgypto, neque in deserto Arabiae, aqua destituti fuerint Israëlitae, siue proprie aquam intelligas, siue improprie de aqua refrigerii: neque emissio ex deserto Arabiae constiterit pretio aut sanguine.

§. XXV.

Alii ergo de liberatione ex captiuitate Babylonica dictum prophetae accipiunt, de qua Iudaei, durum seruitutis iugum per septuaginta annos subire coacti, eo, quo Zacharias vixit, tempore impense gaudebant. Ita IARCHIVS et KIMCHIVS liberationem מן הגלות i. e. ex captiuitate Babylonica intelligunt: et eandem post Hugonem, Iunium, Caluinum, Gualtherum, Drusium, Rauanellum et alios, ex nostratibus tuentur sententiam HOEPFNERVS, qui dispp. p. 185. oraculum nostrum literaliter h. m. exponendum censet, et TARNOVIVS, qui p. 1485. in textu prophetico omnia longe melius cohaerere credit, si simpliciter, prout verba sonant, de liberatione ex captiuitate Babylonica accipiamus, quasi diceret propheta, post praemissam ἀποστολὴν καὶ ἀποσιώπῃσιν: *Dum ego dico de iis, quae in N. T. futura sunt ab hinc annos aliquot, non est, quod de complemento praecedentium promissionum quicquam dubites; respice saltem recens tibi praestitum beneficium, quo ex Babylone es educta, id quod tibi, quando promittebatur per prophetas, etiam ἐκ τῶν ἀδυνατίων esse videbatur, et tamen iam promissa Dei apparere intelligis, quando Deus vere ita potest te alloqui: Emisi, quemadmodum promisi, vinctos tuos e cisterna, in qua nullae sunt aquae, hoc est, ex carcere Babylonico, in quo summa te premebat miseria, te eripui, liberamque ad terram propriam redeundi tibi potestatem feci.* Atque hanc suam paraphrasin confirmaturus, primo hanc connectendi rationem prophetis valde familiarem esse dicit, qua a rebus corporalibus et praeteritis argumenta ducuntur ad res spirituales ac futuras probandas firmissima, vt homines ex iis, quae facta esse nouerunt, de futurorum complemento certiores esse queant. Deinde sanguinem foederis N. T. etiam suo modo ad liberationem ex captiuitate Babylonica pertinere affirmat, quippe quae per Dei iustitiam finiri non potuisset, nisi Christus mediator sanguinis sui quondam effunden-

di

di merito intercessisset. Et *denique* beneficium illud Iudaeis praestitum, non merum temporale aut corporale fuisse, ex eo concludit, quia Iudaei, ex captiuitate Babylonica soluti, ad ecclesiam redierunt, extra quam si mansissent, publicumque verbi ministerium non recepissent, posteris ipsorum salus non contigisset Rom. X, 14. Verum haec quoque sententia ab aliis multis refellitur rationibus; et WILLIVS quidem aduersus Iunium vrget, nullam in textu nostro commodam apparere rationem, cur nouam praestiti beneficii repetitionem Deus iterare voluerit: nec eos, qui ante aliquot annos iam liberati fuerant, versu sequenti *vinctos spei* vocari posse; frustra-
neam denique fore exhortationem de repetitione Hierosolymorum, cum maxima fere pars iam ibi haeserit, Deoque hic non cum reliquis in Babylone, sed cum ecclesia in Iudaea negotium sit. Tarnouio autem DORSCHVS l. c. p. 76. in primis opponit: (1) nullam esse necessitatem sensum tenoremque versiculi prophetici ita partiendi et diuellendi, vt prima pars de liberatione spirituali, altera de temporali loquatur: imo connexionem esse suauiore, si omnia versiculi verba vno in sensu spirituali retineantur: (2) sanguinem quidem foederis Christi etiam temporalium bonorum quendam quasi pararium esse, quum proprie loquendo ad dilectionem Dei generalem pertineant; attamen non sequi, fieri hoc loco mentionem eius, quod quocunque modo ad sanguinem Christi referri possit: et ambigi omnino posse, an captiuitas Babylonica per iustitiam Dei finiri non potuerit, nisi interuenisset satisfactionis Christi intuitus, cum mala temporalia in liberrimo Dei regimine posita sint, praesertim imperiorum profanorum fata et mutationes, quorum nunc hoc sub iugum mittitur, nunc illud; nunc hoc, nunc illud liberatur, citra meriti Christi interuentum, cuius fructuum impii, qua tales, incapaces sunt, cum illud fide non apprehendant: plurimos quoque ex reduceibus e captiuitate Babylonica sanguinem

foederalem Messiae in exitu suo parum attendisse, Efr. IX, et X: veritatem Dei autem finitionem captiuitatis Babylonicae requisivisse, siquidem se ex Iudaeis, in politia sua in terra promissa existentibus, Schilo et Virum, quem femina esset circumdatura, missurum esse promiserat Gen. XLVIII, 10. Ier. XXXI, 22: denique (3) quanquam reditus e captiuitate Babylonica ordinatus fuerit ad spiritualium beneficiorum florem in terra promissa; ex eo tamen non sequi, reditum illum spirituale esse beneficium; quod eleganter ita illustrat: *nisi Deus toleraret vasa irae multa longanimitate, nunquam ex vase irae vas gratiae fieret; ipsa tamen sustentatio impiorum in esse, viuere et moueri, propterea nec desinit esse beneficium temporale, nec fit spirituale.*

§. XXVI.

Nouam porro WILLIUS excogitauit interpretationem, de liberatione Iudaeorum ex Aegyptiaca captiuitate, per Philadelphum facta. *Sensus est, inquit in comment. p. 310. Vos, qui in Aegypto vincti, liberationem et redemptionem unice expetitis, eamque a Deo vestro speratis, gressum retro legite, et Hierosolymam, locum et per se munitum, et vobis munitioni futurum, repetite.* Verum CALOVIVS l.c. illum plurimis aggredditur argumentis non eiusdem ponderis, ex quibus palmaria sunt, nec Aegyptum dici posse cisternam, in qua non est aqua, ideo quod fere nunquam ibi pluat; nec in urbem Hierosolymam spem fidelium defigi oportuisse; nec omnes captiuos in Aegypto, per Philadelphum fuisse liberatos; nec liberatos satis tutos fuisse in munitione sua, a nouis hostibus saepe infestatos.

§. XXVII.

Iam eos vt paucis expediamus, qui per foueam intelligunt statum demortuorum in limbo, quem vocant, patrum,

patrum, vel in purgatorio, nullos fere huic opinioni hodie patrocinari dixerim, quam quidem aliquos castris Pontificiorum addictos, vtut negare nolim, ex veteribus ecclesiae doctoribus nonnullos etiam limbum ita dictum in oraculo nostro quaesivisse. BECANVS tom. III. opusc. 10. cap. II. n. 7. f. 578. *Catholici, inquit, aut limbum antiquorum patrum, aut certe nostrum purgatorium intelligi putant.* Sed cum a theologis praestantissimis iam satis euictum sit, nec limbum dari, nec purgatorium, de neutro verba prophetae nostri accipi posse, eidentissimum est. Conf. CHEMNITII exam. conc. Trid. P. III. etc. Quid? quod ipsi Pontificii inter se non consentiant, sed sibi inuicem contradicant. Conf. GERHARDI conf. Cathol. L. II. spec. Part. I. p. 430. RAVANELLI biblioth. P. I. f. 460. et in primis DORSCHER theol. Zach. P. I. p. 67. sqq. p. 88.-117. Et HUVETIVS in demonstr. euang. ed. Lips. 1703. p. 1054. eos quidem nihil hic videre ait, qui agnum paschalem, et Aegyptiacam seruitutem, et aridos Arabiae campos; aut qui circumcisionem; aut qui captiuitatem Babylonicam, testimonio hoc notari putant: nullam vero vel limbi, vel purgatorii iniicit mentionem, ex sapientiorum ingeniis ac monumentis merito eliminandam.

§. XXVIII.

In altera classe, ad quam omnes eos referendos esse dixi, qui spirituales captiuitatem et afflictionem hisce verbis designari statuunt, primo loco compareant, qui humanae miseriae profunditatem in genere; altero, qui populi Israelitici statum sub lege; et vltimo tandem, qui statum damnationis hac ipsa fouea indicari disputant.

§. XXIX.

AUGUSTINVS de ciuit. Dei L. XVIII. cap. 35. p. m. 670. allegato prophetae nostri oraculo sequentia subiungit: *quid per hunc lacum velit intelligi, POSSUNT DIVERSA SENTIRI ETIAM*

ETIAM SECUNDUM RECTAM FIDEM. *Mihi tamen videtur, non eo significari melius, nisi humanae miseriae siccam profunditatem quodammodo et sterilem, ubi non sunt fluentia iustitiae, sed iniquitatis lutum. De hoc quippe lacu etiam in Psalmo XXXIX. dicitur: et eduxit me e lacu miseriae, et de luto limi. Contra hanc vero Augustini interpretationem monet GERHARDVS LL. th. tom. VIII. p. 308. pios ex illa humanae miseriae siccitate in hoc mundo non liberari, sed eidem usque ad diem mortis immerfos manere; Christi quoque beneficia non praecipue ad hanc, sed ad futuram pertinere vitam.*

§. XXX.

Alteram sententiam in medium protulit COCCIVS, qui in h. l. ita commentatur Opp. tom. III. f. 653. *In servitute elementorum mundi continebantur fideles prae timore mortis. Accedebat iam timor perdendae libertatis, tot sudoribus et laboribus comparatae, et adhuc recentis: imo perdendae terrae et reipublicae. Hic vere lacus, in quo non esset aqua. Quod enim refrigerium, ubi ipsa lex accusabat, et non patiebatur hominem consummata conscientia adire Deum: ubi magni fasces traditionum inponebantur ceruicibus: ubi schisma inter Sadducaeos et Phariseos: ubi regum impiorum eorumque summorum sacerdotum profanitas increbescebat: ubi nullus propheta: ubi iam gentes terram tenebant in potestate, populum censu premebant, potestate exequendi legem forensam saepe priuabant, et Iudaeam in prouinciae formam redigebant, regendam a gentilibus praesidibus. Hisce talibus libertas annuntiatur vinculis demptis: quod nec legis, nec haereditatis et populi externi vinculis amplius teneantur, atque adeo in laetitia sine metu in quovis loco sub ficu quisque et vite sua Deum colere possint. conf. Es. LXI, 1. Idem in Lexico Hebr. f. 92. ad vocem בור de loco nostro mentem suam ita eloquitur: Conclusi erant Israëlitae sub lege tanquam in custodia, expectantes apparitionem Christi, et manifestationem vitae aeter-*

aeternae. In quo statu iugum intolerabilem ferebant, esurientes et sitientes; sed non datum est videre Christum, et verba eius audire, et ita a siti sua recreari. Conf. Galat. III, 23. Hebr. II, 15. Es. LXI, 1. Ierem. XXXI, 14. 25. Deut. XXIX, 19. Es. LV, 1. Cocceio adstipulantur GVRTLERVS voc. typico-prophet. p. 12. et theol. proph. p. 135. ubi locum nostrum ita exponit: *fideles liberaui a seruitute legis, in qua viuentes haud audire laetam de peccatis, fuso Messiae sanguine deletis, doctrinam*: HOECKIUS in comm. p. 304. qui diserte addit, fidelibus v. t. in seruitutis statu non penitus defuisse aquam gratiae diuinae, cum Messiam agnouerint, et fide, per Spiritum sanctum accensa, prosequuti fuerint; sed tantum aquam noui testamenti promissam Es. XLIV, 3. Ezech. XXXVI, 25-27. coll. Ioh. VII, 38. etc. BIERMANNVS p. 383. NEMETHVS in prophetia Zachariae explicata Trai. 1714. 4. (vid. Nou. antiqu. a. 1714. p. 469.) Sed hosce et alios a Zachariae mente aberrare HERM. WITSIUS in l. IV. de oecon. foed. Dei cum hom. cap. XIII, §. XXXII. p. 827. sequentibus it confirmatum argumentis: (1) patres cecinisse Ps. XXIII, 2. *in caulis herbidis facit, ut recubem, secundum aquas lenes deducit me*, quod a fouea, in qua aqua non est, longissime distat: (2) verba, nisi quid obstat, in omni sua emphasi sumenda esse: emphasin vero longe maiorem esse, si, quod maius est, intelligatur: (3) prophetam liberationem promittere ab isto malo, quo potissimum pressi fuerint Iudaei; hoc autem fuisse iugum peccati, sub exactore diabolo, infinito grauius iugo rituum, quod a Deo impositum erat: (4) et quamuis ceremoniae, in se consideratae et abstracte a Christo, ne guttam quidem veri solaminis afferri potuerint; patres tamen propterea in fouea sine aqua fuisse dici non posse, quod e perenni fonte, nimirum Christo, in quem eorum fides prospiciebat, solatium in ipsos promanauerit. Pari ratione MARCKIUS Cocceii expositionem destruit in comment. p. 765. inter alia bene monens, externa illa mala, libertatis ci-

E

uilis

uilis periclitantis, traditionum humanarum, schismatum, vitiorum crescentium, et praeualentis Romanae potestatis, a legis diuinae ceremoniis omnino esse distinguenda.

§. XXXI.

Tantis itaque difficultatibus cum sententiae hactenus allatae premantur, communis fere theologorum nostratum est sententia, per lacum *ἄνυδρον* lacum intelligi infernalem, siue statum damnationis, in quo non aqua, sed sulphur et ignis esse dicitur; in quo nullum consolationis refrigerium, nulla spes salutis (Luc. XVI, 24.); in quo homines erant, antequam per foedus diuinum Deo vniebantur; in quo etiam sunt omnium temporum homines sine vilo discrimine; ex quo denique homines sola virtute meriti Christi per fidem apprehensi liberantur. Hanc sententiam omnium optime perorauit b. DORSCHÉVS l. c. p. 117-139. cuius argumenta hisce potissimum nos constrictos tenent nervis et vinculis: (1) Si lacus h. l. in sensu spiritali ac metaphorico accipiendus, id quod ceu verissimum supponitur, status damnationis in summo gradu lacus appellari potest, quippe in quo illud omne confluit, quicquid lacus habere potest periculi, abominabilis, molesti, horrendi, quod hominis felicitati et saluti contrarium. (2) In aliis quoque scripturae locis lacus statum damnationis et miseriae ad illum pertinentes notat, ex. gr. Psalm. XXVIII, 1. vbi Dauid rogat, ne similis fiat *descendentibus in lacum*: Ps. XL, 35. vbi Messias patrem suum praedicat, quod ipsum eduxerit *e lacu strepitus*, quem septuaginta interpretes reddunt *λάκκον ταλαιπωρίας* i. e. *lacum miseriae*, qui omnes poenas, quas Christus nostri loco subiit, infernales quoque, sine desperatione tamen, complectitur. (3) Porro cum nomine lacus profundī et aqua carentis optime congruunt alia vocabula, statum et locum damnatorum in sacris literis designantia, nempe *תבר* *fouea* Esaiae XXX, 33. et, quo Chaldaeus l. c. vtitur, *גהנו* *gehenna*, etc. item ex N. T.

ἀβυσσος

ἄβυσσος. Apoc. VII, 1. Φυλακή, *carcer*, in quo nouissimus quadrans est persoluendus, Matth. V, 26. τόπος τῆ βασιλείας. Luc. XVI, 28. λίμνη τῆ πυρὸς ἢ καιομένη ἐν τῷ θείῳ. Apoc. XVIII, 20. λίμνη πυρὸς καὶ θείας. Apoc. XX, 10. in quo lacu σερπαὶ ζόφου *catenae caliginis*. 2. Petr. II, 4. (4) Lacus etiam hic describitur a defectu aquae spiritualis et mysticae, et quidem formula loquendi simpliciter negante. Aquam vero hoc loco intelligendam theologus ille consummatissimus p. 140. obiectum et causam exultationis caelestis ac laetitiae spiritualis; regiae salutiferae iustitiae collatiuam; pacis communicatiuam; sanguinis Messiani merito fluentem; bonum ecclesiae proprium; aquam libertatis; et denique aquam dicit Spiritum sanctum fontem indicantem. Iam vero in nullo alio statu est plena huius aquae absentia, quam quidem in statu damnationis, in quo ne guttula quidem aquae refrigerans (Luc. XVI, 24). Denique (5) lacus hic aliud quippiam, quam statum damnationis, denotare non posse dicitur, ideo, quod positus sit ponatque extra foedus diuinum, et communionem cum sanguine Saluatoris Messiae. Hisce argumentis innititur sententia, a plerisque hactenus recepta. Vid. CALOVII Bibl. illustr. ubi auctoribus allegatis ὁμοψήφοις addi possunt ex Pontificiis HŮETIVS, qui l. c. totius commatis nostri sensum ita exprimit: *Ad te vero quod pertinet, o ecclesia, propter foedus, quod tecum per Filii mei sanguinem contraham, gnatos tuos, inferorum, daemonum ac peccatorum vinculis oppressos, captiuitate eximam*: et ex Reformatis WITSIVS, qui l. c. per foueam sine aqua intelligit conditionem irregenerati peccatoris, omnibus iis, quae consolationem afferre sitimque beatitudinis restinguere possint, quam diu in se ipso et extra Christum est, omnino carentem.

§. XXXII.

Ex hac ergo sententia, ut reliquas supra adductas praeteream, vincti sunt omnes omnino homines, peccati moribusque vinculis constricti in hac vita; praesertim fideles,

quos ab infidelibus, in lacu siue statu damnationis, quamvis Christus pro iis quoque sanguinem suum profuderit, per-euntibus, τῷ προσδιορισμῷ, dum versu sequente *vincti spei* dicuntur, distingui, theologi nostrates obseruant. Quando autem quaeritur, quare vincti cum pronomine re-latiuo *tui*, id est, ecclesiae, dicantur; respondet DORSCHÉVS l. c. p. 80. seqq. ideo hoc fieri, quod ecclesia veram et soli-dam vinculorum, quibus homines spiritualiter vincti sunt, sola habeat cognitionem; sola etiam medicinam afferat spi-ritualem, et quotquot passim sciat vinctos, siue secum in in-timam communionem nondum peruenisse, tot tanquam fu-os sibi liberandos, sibi a vinculis expediendos respiciat: quod etiam omnes, qui nunc sunt in ecclesia militante, et sua iam fruuntur libertate, extra captiuitatem positi, vincti quon-dam fuerint, et a statu suo praeterito denominari possint.

§. XXXIII.

Ego sane euangelicae huic doctrinae de redemptione generis humani, in summam miseriam per peccatum deuo-luti, ex toto pectore totaque mente adhaereo, et tantum abest, vt vel latum vnguem ab ea recedere velim, vt poti-us vnico huic salutis humanae fundamento immori cupi-am. Nec diffiteor, si quis typice, vt TARNOVII verbis vtar, oraculum nostrum de inferno et liberatione ex eo per Christum explicare velit, ea omnia, quae retuli, analogiae fidei esse consentanea. Vtrum vero argumenta, pro hac sen-tentia allegata, solertis scripturarum scrutatoris animum con-uincant, vt sine formidine oppositi certus sit, hanc et non ali-am esse prophetae, imo Spiritus sancti per prophetam loquen-tis mentem, paululum me subdubitare fateor, salua auctorita-te, quae praestantissimis atque eruditissimis viris, de ecclesia nostra optime meritis, debetur; saluo etiam aliorum iudi-cio, mentis acumine et eruditionis copia me longe su-perantium. Primo enim loco supponitur id, quod ad-huc

huc erat demonstrandum, lacum non alio, nisi spiri-
tuali sensu accipi oportere. Sit ita, captiuitatem Baby-
lonicam vel Aegyptiacam h.l. intelligi non posse; num
exinde sequitur, nullam aliam inueniri calamitatem corpo-
ralem, hoc loco a propheta designatam? Quid? quod haec
quoque sententia de spiritali sensu suis non careat difficul-
tatibus, iam iam adducendis. Sic etiam alterum argumen-
tum rationibus illustrantibus annumerandum mihi videtur,
non aequè probantibus. Nam phrasis Daudica *descendere in
lacum*, a GEIERO et aliis, de iis quidem accipitur, qui in
terrae vel sepulcri voraginem corpore dimittuntur, anima vero in la-
cum ac carcerem aeternae damnationis praecipites ruunt: qua ra-
tione et corporalis et spiritalis sensus coniungitur: ab aliis
vero eadem phrasis explicatur de bestia, vel homine in cister-
nam decidente, et illic pereunte: quo sensu Daud diuinum
expeteret praesidium, ne occideretur ab hostibus. Vid. PO-
LI syn. ad Ps. XXVIII, i. f. 687. Quicumque eligatur sen-
sus, ex phrasi tamen *descendere in lacum*, etc. haud facile colli-
gi poterit, lacum in hac phrasi prophetica, *vinctos emittere ex
lacu aquis carente*, eundem retinere sensum. Tertium, quod
profertur argumentum, id quidem probat, locum statumque
damnatorum dici omnino posse lacum, eundemque aquis
carentem: hanc vero consequentiam perspicere nequeo, per
lacum *ἀνυδρον* a propheta nostro statum intelligi damnatorum,
ideo, quod locus statusque damnatorum alibi dicatur lacus,
praesertim cum lacus de variis praedicetur rebus. Vid. FLA-
CIVS in clave P. I. f. 524. Ad quartum quod attinet, prae-
clare quidem dicuntur omnia, quae de aqua in sensu spiri-
tuali proferuntur; verum ex absentia omnis aquae statum
damnationis et supremæ miseriae in vaticinio nostro intelli-
gi oportere, ideo non firmiter satis concludi posse mihi vide-
tur, quia verba, אֵין מַיִם בּוֹר cum בּוֹר coniuncta, in illis
locis, in quibus phrasis haec proprie accipitur, sint instar *περὶ
διόγου*, circumstantias et qualitatem carceris, vel foveae,

designantis. Vltimum denique argumentum rem omnem conficeret, si hoc extra omnem dubitationem positum esset, lacum a propheta intellectum esse extra foedus diuinum, atque opponi finui Dei optimi maximi, finui Iesu Christi Saluatoris nostri, recessibus amoenissimis et beatificis vulnerum Christi, alis Spiritus sancti, et in vniuersum fonti salutis; vinctosque lacus, et foederatos, sanguine Iesu purpuratos, esse oppositos. Sed, quod pace tantorum virorum dixerim, hanc ego quidem in hoc oraculo non video oppositionem. Nonne in foedere redemptoris constituti, in varia calamitatum vincula coniecti esse possunt, vi foederis ab illis liberandi? Opposita vtique sunt in hoc textu, vinctum esse in lacu, et ex lacu liberari; non autem vinctum in lacu esse, et foederatum sanguine Messiae. Vtrum enim vincti in lacu h. l. sint illi, qui damnantur; liberati vero e lacu, qui saluantur; quaestio est, de qua adhuc disceptatur. Et sane contra hanc sententiam in primis vrgeri posse mihi videtur, quod vincti dicantur *tui*, o ecclesia! Nonne vero illud pronomen possessiuum in natua sua significatione indicat, vinctos iam in gremium ecclesiae esse receptos, vt ecclesia vere dicere queat: mei sunt, ad gregem meum pertinentes, qui proh dolor! doloribus ac vinculis conflictantur? quantae quaeso sunt ambages, vinctos ecclesiae primum dicere omnes homines peccato obnoxios; tum vero eos, qui se vinctos profitentur, dolent, et ad ecclesiam se recipiunt, liberationem expectantes. Denique a statu praeterito nemo facile in praesenti denominari potest, nec denominari se patietur. Vinctus qui fuit, post liberationem amplius hoc titulo non est compellendus.

§. XXXIV.

Ex hactenus dictis facile iam cognosci potest, quid de eorum statuendum sit sententia, qui vtramque, et corporalem, et spirituales captiuitatem stylo prophetico coniunctam esse

esse opinantur, oraculum nostrum ita exponentes: *emisi*, ve in praesenti, *emitto vinctos tuos*, i. e. eos, qui ex gente tua o Zion, vincti, et in captiuitate Babylonica tot annis vixerunt, *de cisterna aquis carente*, i. e. ex illa captiuitate Babylonica, in pristinam libertatem. A captiuitate autem Iudaeorum corporali prophetam animum conuertere dicunt ad captiuitatem hominum, quae duplex recte statuitur, altera peccati in hac vita; altera poenae in aeterna damnatione. Ab vtraque etiam homines per Christum liberantur, qui et in hac vita nos iustos, et in altera beatos reddit. Sic CALVINVS instit. L. II. cap. 16. §. 9. Zachariam tradit profundo et arido puteo vel abyssu comparare cladem Babylonicam, in qua demersus erat populus Iudaicus, et simul docere totius ecclesiae salutem esse exitum a profundis inferis. Sed conferantur, quae contra Calvinum disputat BALDVINVS. Ego in praesenti non prolixè inquiram, quid de sensu prophetarum duplici, literali alio, alio mystico, ab aliis disputetur, cum mihi persuasum sit, vnicum in prophetiis quaerendum esse sensum, eundemque literalem.

§. XXXV.

Properanti ergo mihi ad finem huius capitis non vertetur vitio, si vltimam quaestionem de actu emissionis quam breuissime exposuero. Cuius enim cognitu perspectuque haud difficile erit, tot modis actum emissionis explicari ab interpretibus, quot sententiae adductae sunt de fouea, ex qua emissio speratur. Nam, vt alios verbum in praeterito, alios in praesenti, alios pro more prophetis vsitato, quo ad indicandam certitudinem rei praeteritum pro futuro ponunt, hoc loco etiam per futurum transferre non commemor; qui corporalem afflictionem vinctos in cisterna pati arbitrantur, dimissionem non possunt non de liberatione corporali accipere: qui vero populum Iudaicum iugo ceremoniarum pressum, et schismatibus, aliisque rebus deperditis

ditis afflictum per vinctos intelligunt, emissionem nihil aliud esse credunt, quam liberationem a iugo Leuitico, et Iudaeorum ac gentilium coniunctionem in gremio ecclesiae Christianae: qui denique vincula peccatorum dissoluenda respiciunt, emissionem vel factam esse statuunt in redemptione, vel fieri in actu iustificationis, quo homo peccator a tenebris et potestate Satanae, ad lucem et regnum Christi conuersus, per et propter sanguinem Christi a Deo iustus et immunis declaratur, vt in libertatem filiorum Dei vindicatus, peccato non amplius seruiat, sed magis magisque dominetur.

§. XXXVI.

Quod reliquum est, non opus esse iudico, vt eos quoque adducam, qui oraculum nostrum de descensu Christi ad inferos exposuerunt, a theologis nostratibus passim refutati. Et quanquam HOECKIUS eorum quoque opinionem reiiciat, qui in oraculo nostro de futura adhuc conuersione Iudaeorum sermonem esse statuunt; eandem tamen apud quempiam legere me non memini, eaque de causa, quanti illa sit ponderis, aliis dispiciendum ac diiudicandum relinquo.

CAPVT II.

IN QVO NOVA HVIVS ORACVLI
ΕΞΗΓΗΣΙΣ MODESTE EXPONITVR ET
CONFIRMATVR.

§. I.

Postquam in capite priore prolixas aliorum commentationes recensui, quanta quidem mihi licuit solertia et perspicuitate, annexis insimul dubiis, quae animum meum, verum prophetae sensum indagantem, in diuersas, vt in meditatione fieri solet, traxerunt partes. Iam ea, quae mihi post sedulam meditationem in mentem venit, noua
oracu-

oraculum hoc exponendi ratio, qua decet, modestia est enarranda, commonstratis prius fontibus, ex quibus noua haec opinio profecta est, vt, quanti momenti sit, pius peritusque lector statim perspicere possit.

§. II.

Ante omnia ex principiis et regulis bonae interpretationis euidentissimum esse duco, id quod etiam quemlibet mihi facile largiturum esse confido, vnicam in hoc commate contineri propositionem logicam, ita, vt neque accentus Rbhia, neque Sakeph sensum terminet absolutum, a sequentibus dirimendum; sed integrum comma cohaereat, iuxta accentus in membra sua diuidendum. Hinc ab illis statim recessi, qui duas in hoc commate statuunt propositiones.

§. III.

Natiuam porro et formalem omnium verborum, prouti iacent, significationem retenturus, in eam ingressus sum sententiam, cum verba non cohaerere, sed magna cum emphasi abrupta videantur, ellipses in sacris literis, praesertim prophetis, frequentissimas, hoc quoque in oraculo quarendas esse, et quidem tales, quales et immediatus nexus cum praecedentibus, et materia substrata, siue argumentum orationis a propheta expositum, subministret, et genius ac indoles linguae sacrae patiatur. Et quidem in vltimis verbis אשר בר אין מים בר, desiderari pronomen relatiuum אשר, probatione non indiget, ceu tritissimum notissimumque: in priori autem inciso גם את ברם בריתך, quod ob particulam גם tanquam orationem absolutam accipere nolim, praedicatum ex immediate antecedentibus mihi repetendum; et verbum שלחתי cum praecedente membro, mediante particula כי vel אשר, *quando, quum etc.* vel etiam *Vau* copulatiuo in eadem vel cognata significatione, cuiusmodi particula ab Hebraeis saepissime omitti solet per ellipsin sup-

F plenda,

plenda, optime coniungi posse videtur. Atque hac ratione triplicem in hoc commate statuo ellipsin; primam omissi praedicati ex immediate praecedentibus repetendi, et cum primis verbis construendi: alteram particulae, posterius incisum cum priore combinantis: et tertiam denique pronominis relatiui, in vltimis verbis absque vlla contradictione supplendi.

§. IV.

Considerata deinde emphasi, quam particula **Et** huic oraculo conciliat, et animo ad vinctos non simpliciter dictos, sed cum affixo *tuos* o filia Zionis; nec non ad statum, in quo vincti illi post aduentum Messiae in hunc usque diem liberationem sperarunt, debita cum attentione conuerso: oraculum hoc et cum tota Zachariae oratione optime cohaerere, et ex mente prophetae etiam recte intelligi crediderim, si ita verteretur: *etiam tu*, o filia Zion, extenderis a mari vno ad alterum, et a flumine, usque ad fines terrae, quo usque scilicet regis tui dominatus protendetur; nullo quidem tuo merito; nulla vi vel virtute tua: sed tantum *per* et *propter sanguinem foederis tui*, quum emisero vinctos tuos, membra tua captiuata, afflicta, et tantum non oppressa, ex fouea, in qua nullae sunt aquae, ex carcere, in quo constricti, ex potestate hostium, sub qua discruciatii tenentur. En nouam oraculi Zachariani interpretationem! quam ex ipsis prophetae verbis erutam, menti quoque prophetae respondere si probatum dederò, dubium non amplius erit, quin diuina in hoc oraculo habeatur PROMISSIO DE AMPLIFICANDA ECCLESIA, cuius potiora momenta, vberiori consideratione dignissima, sunt quatuor: I. cui promissio facta: II. quid promittatur: III. quodnam sit promissionis fundamentum; siue quae causa meritoria: III. quando promissio illa complementum sit adeptura.

§. V.

Si primum quaesiveris: *c v i* promissio facta sit, vocula
~~non~~ nullum nobis relinquit dubium, quin ad filiam Zionis et
 Hierosolymae, versu praecedente nono commemoratam,
 haec promissio pertineat. De filia vero Zionis et Hierosoly-
 mae conferantur, quae cap. praeced. ex Dorscheo aliisque
 tradita sunt. Videlicet per filiam Zionis, non ecclesiam
 Israëliticam, siue ex Iudaeorum gente tantummodo colle-
 ctam, sed coetum fidelium intelligo, Messiam regem suum ad-
 orantium; ecclesiam veram et inuisibilem, eandemque omnis
aeui, ex quacunque gente vel natione, cuius nullus est apud
 Deum respectus (Act. X, 34.35.), membra eius sint congregata.
 Hanc ipsam ecclesiam Christus Deus ac Dominus Israëlis pro-
 prio suo sanguine acquisivit (Act. XX, 28), et spirituali pul-
 chritudine condecoravit, ex ineffabili amore tradens semet-
 ipsum pro illa, ut sanctificaret illam, et mundaret lauacro
 aquae in verbo, ita, ut sisteret eam sibi ipsi splendidam ec-
 clesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut quicquam
 talium; sed ut sit sancta et irreprehensibilis (Eph. V, 25-
 27.). Haec ipsa Zion et Hierosolyma est arx munitissima,
 aedificata a Christo, cui nec inferorum portae praeualere pos-
 sunt (Matth. XVI, 18.). Eo quidem, quo prophetae vixe-
 runt, tempore, quando de praesentibus bonis vel rebus
 diuini oratores verba fecerunt, per Zionem ecclesiam eos
 intellexisse Israëliticam facile largior, quae tum temporis
 vera fuit ecclesia: ex. gr. Zach. I. v. 14. ubi Iehoua Ze-
 baath dicit: *Zelavi pro Hierosolyma et pro Zione zelo ma-*
gno; Conf. cap. II, 11. et 14. VIII, 2. 3. etc. quando
 autem prophetae de bonis vniuersalibus, rebusque futuris
 loquuntur, coetum quidem fidelium, pro more loquendi, a
 Daudidis aetate vsitato, Zionem dicunt, vel montem Zionis;
 nulla tamen vel gentis vel temporis habita ratione. Conf.
 Ps. XLVIII, 3. et 12. LXV, 2. CXLVII, 12. in primis Psalm.
 LXXIII, 2. 3. ubi haec leguntur verba: *fumat ira tua contra*

nam
nondum ad yon
transit

gregem pascui tui. Memento coetus tui, (quem) acquisiisti olim; redemisti (in) tribum haereditatis tuae; montis Zionis, in quo habitasti. etc. Hinc etiam Apoc. XIII, 1. agnus videtur stans in monte Zionis, et Hebr. XII, 22. fideles accessisse dicuntur ad Zionem montem, et ciuitatem Dei viuentis, Hierosolymam caelestem: in quibus verbis omnes fere interpretes per Zionem intelligunt ecclesiam, quatenus militantem simul et triumphantem comprehendit. Conf. b. SEB. SCHMIDII comm. in epist. ad Hebr. p. 1363. qui omnia membra huius loci distincturus, montem Zionem denotare monet regnum gratiae Dei cum omnibus suis beneficiis, euangelii in primis, quod de Zion exiit, praedicatione, sine respectu ad homines, ad regnum hoc congregatos. Eodem autem sensu prophetam h. l. considerare ecclesiam, eamque vocare filiam Zionis et filiam Hierosolymorum, cum ex versu praecedente nono confirmari potest, ubi OMNIS ET TOTA CHRISTI ECCLESIA, iudice TARNOVIO, ad laetitiam spirituales excitatur: tum ex versu sequente decimo tertio, in quo filia Zionis i. e. vera ecclesia Christi disponenda dicitur ad instar gladii, coram quo, manu strenui bellatoris potentisque gigantis fortiter vibrato, nullus hostium subsistere potest. Huic enim ecclesiae, quae de aduentu Messiae regis sui ex toto corde laetari debuit, noua in hoc oraculo contingit promissio.

§. VI.

Alterum, quid promittatur, innuit particula **וְ**, magna cum emphasi h. l. posita. Namque non solum verbum hunc cum praecedente copulans, vim habet *ἀνξίνεω*, sibi familiarem, et sententiae augendae ac intendendae inseruit; sed etiam praedicatum immediate praecedens includit. Vocem hanc, cuius significatio fere semper est copulatiua, inseruire emphasi, praesertim ante pronomina positam, docent literarum hebraearum magistri, (vid. cel. I. A. DANZII interpr. Ebraeo-Chald. p. 283.) et pluribus collectis exemplis con-

confirmat NOLDIVS in concord. partic. Hebraeo-Chald. p. 220: ex quibus tantum adducere liceat Iud. IX, 19. vbi Iothamus Sichemitis inter alia acclamat: *si in veritate et integritate egistis cum Ierubbaale, et cum domo eius die hoc: gaudete de Abimelecho, et gaudeat* אִם הָיוּ, ETIAM HIC *de vobis: et* 2. Reg. II, 3. et 5. vbi Elisa a prophetarum filiis, et in Bethеле, et Ierichunte interrogatus, vtrum cognitum habeat, Iehouam dominum suum Eliam sublaturum esse, bis respondet: אֲנִי יָדַעְתִּי ETIAM EGO *noui, filete modo.* Sic etiam Ezech. XVI, 52. peccata poenaeque Sodomae Israëlitis in memoriam reuocantur, et ob increbescentem eorum malitiam iustum Dei iudicium hisce annuntiatur verbis: *multiplicasti abominationes tuas prae illis, et iustificasti sorores tuas per omnes abominationes, quas fecisti: (quare)* אַתָּה אֲנִי ETIAM TV, o Hierosolyma, *porta ignominiam tuam, quam adiudicasti sorori tuae pro peccatis tuis, quibus abominabilem reddidisti te prae illis; (quippe quae) iustificatae sunt prae te: אַתָּה אֲנִי ideo ETIAM TV erubescere ac porta ignominiam tuam pro eo, quod iustificasti sorores tuas.* Quibus locis ex Zachariae nostri vaticiniorum volumine addi potest c. III, 7. vbi Angelus pontificem Iosiam alloquitur: *si in viis meis ambulaueris, et custodiam meam custodieris,* אַתָּה אֲנִי ETIAM TV *iudicabis domum meam etc.* et VIII, 21. quando propheta insigni hypotyposi, et elegantissima prosopopoeia, ac mimefi, propagationem ecclesiae describit, his utitur verbis: *adibunt habitatores unius ciuitatis alteram, dicendo: eamus indefinenter ad deprecandum faciem Iehouae, et ad quaerendum Iehouam exercituum,* אֲנִי אֶלְכָּה גַם אֲנִי ibo ETIAM EGO, (sc. inquiet alter alteri, vti Chaldaeus supplet). Ex his locis omnibus id in primis notetur velim, idem verbum vel praedicatum repeti post vocem אֲנִי, quod in oratione immediate praecedente positum fuit. Idem sane perpetuus huius particulae vsus in omnibus linguis comprobatur. Quando enim in praecedente sermone alius quispiam laudatur, vel culpatur, proemium vel poenam accepturus dicitur;

tumque oratione ad alium conuersa, subiungitur: *etiam tu*: emphatica hac aposiopesi audita, nemo dubitat, quin idem in illum quadret redundetque praedicatum, ad quem oratio est directa. Iam versu decimo in vltimis verbis, dictum nostrum immediate praecedentibus, rex Messias celebratur a mari vsque ad mare, et a flumine vsque ad fines terrae dominaturus: quid, quaeso, causae subesset, quo minus verba prophetae, Zionem siue ecclesiam ita alloquentis: *etiam tu*, non eadem ratione explicari, et intelligi possint, eodem scilicet repetito praedicato, quod paulo ante expressum? Quod si quis cum CALOVIO ex versu praecedente huc referre mallet: *etiam tu pacem praedicabis*, me non habebit contrarium, cum praedicatio pacis et amplificatio regni Christi, arctissimo et indiuulso cohaereant nexu, seque inuicem excipiant. Pacis enim siue euangelii salutaris praedicatio, quae medium est dilatandi regni Messiae, vtique praecedere debet: eandem vero, simulac diuina virtute efficaciam suam exeruerit, statim sequetur ipsa regni Christi amplificatio. Quemadmodum enim Messias in versu praecedente primum dicitur pacem praedicaturus, et tum, animis per pacis praeconium praeparatis et instructis, dominationem suam protensurus; vbi sane non tam de regno potentiae sermo est, quod nullo non tempore est manetque immensum, diuinum, et vniuersale; quam de regno gratiae, quod Messiam per totum terrarum orbem extensurum esse prophetae saepius praedixerunt (conf. Psalm. II, 8. Es. II, 2. etc.): ita etiam ecclesia vtriusque particeps erit; et praedicabit pacem, et amplificabitur per orbem terrarum, splendore Messiae regis sui inter hostes quoque coruscante, ita, vt pacis, quae praedicabitur, dulcedine, et ipsa sit fruitura, et maiorem sui amorem sibi conciliatura.

§. VII.

Ad tertium vt accedamus momentum, promissionis scilicet fundamentum, seu causam meritoriam; hanc in sanguine foederis ecclesiae vnice quaerendam esse, non diffitebuntur omnes, qui ab analogia fidei decedere sibi religioni ducunt. Neque ea heic repetere opus est, quae de hoc foedere eiusque sanguine ab aliis praeclare tradita sunt, et quorum summas, pro instituti mei ratione, in capite praecedente tantummodo attigi: nonnullas tamen h. l. afferre liceat observationes, ad oraculum nostrum recte intelligendum perquam necessarias. Primo foedus nullum aliud hic intelligo, quam quidem foedus gratiae, quod Deus, misericordia sua motus, cum peccatoribus inire voluit, intercedente mediatoris satisfactione, omnes eos in gratiam recepturus, qui iuxta ordinem, ex diuino beneplacito constitutum, oblatam gratiam accipere, et sibi vindicare, haud morose detrectent. Huius foederis ea est amplitudo, ea vbertas et praestantia, vt non solum redemptionem omnium peccatorum, atque iustificationem vere credentium, vna cum omnibus bonis spiritualibus ex iustificatione in nos redundantibus: sed etiam totius corporis Christi mystici, siue totius ecclesiae gubernationem, tutelam, propagationem et amplificationem complectatur. Et hoc quidem loco foedus gratiae, quod recte etiam foedus ecclesiae dicitur, eatenus mihi in primis respiciendum videtur, quatenus ad vniuersum coetum fidelium pertinet, et quatenus Deus pro sua sapientia, elementia, ac iustitia, vi huius foederis disponit, quae facta sit subitura ecclesia, quibus cum hostibus conflictura, quas calamitates, quamdiu, quibusue in locis perpassura, et denique quando, quomodo et quibus circumstantiis victoriam sit deportatura ab hostibus, nunc hac nunc alia in regione, nunc in pluribus locis simul, triumphatura. Talia enim infinitae suae sapientiae ordinanda reseruauit numen benignis-

gnissimum, quae poropterea a mente humana nec curiose nimis rimanda, nec temere determinanda.

§. VIII.

Porro sanguis foederis huius solus est sanguis redemptoris nostri, pro nobis effusus in remissionem peccatorum, in veteri testamento et agni paschalis, et victimarum sanguine adumbratus. Quoties autem sanguinis huius mentio fit in sacris literis, primum quidem in eius effusionem cogitationem nos oportet intendere, ut consideremus, quomodo sanctissimus redemptor octauo post natiuitatem suam die sanguinis guttulas in circumcissione, deinde riuos ingruente passione sua, et tandem aperto latere totam massam suam sanguineam profuderit. Tum vero maxime nobiscum meditemur necesse est, effusionem sanguinis omnes actus obedientiae et passionis meritorios includere, quibus officii mediatorii partes omnibus numeris impletae fuerunt; atque maiestati ac dignitati personae omnem suam virtutem acceptam referre. Et hanc virtutem sanguinis in tantum se extendere cogitemus, in quantum foedus illud diuinum in omni sua latitudine extendi se patiatur, adeo, ut, quicquid ad foedus illud pertineat, id omne a virtute pretiosi sanguinis redemptoris, *ὡς ἀμνὸς ἀμώμους καὶ ἀσπίλῃς* (1. Petr. I, 19.) pro totius mundi peccatis effusi, in omnes et singulos fideles totamque ecclesiam proficiscatur.

§. IX.

Siue ergo in vertatur *in*, siue *propter*, siue *per*, ad indicandum vel *statum* fidelium ac totius ecclesiae, vel *meritum*, cui salus nostra innititur, vel *modum*, quo ecclesia cum omnibus membris suis a dominio peccati, mortisque vinculis, et potestate Satanae liberatur, et non solum peccato dominari, sed etiam hostes infensissimos, mancipia Satanae, regnum Christi vel vi vel fraude oppugnantia, debellare et superare potest; a vero non aberratur.

§. X.

§. X.

Qui oraculum nostrum studiosius expendere velint, accentus quoque intueantur, et ex illorum regula cognoscant, quam arcte propheta verba haec : *in sanguine foederis tui* cum praecedentibus *etiam tu* constringat, ita, vt quatuor voces in vnam, vel duas quasi confluant, vno halitu et acceleranda pronuntiatione efferendae. Etenim non solum verba גִּם־מַכֶּכֶּף lineola Makkeph coniunguntur; vt etiam sequentes בְּרִיתְךָ : sed etiam hae et illae voces per Makkeph copulatae, mediante accentu coniunctiuo, inter se cohaerescunt. Ex quo apparet, tum voces *in sanguine foederis tui*, pertinere ad descriptionem subiecti, filiae Zionis, siue ecclesiae; tum ecclesiam nullo alio respectu considerandam esse, quam, quatenus, et quamdiu est in sanguine foederis, quippe in quo omnis ecclesiae salus consistit, et omnis virtus sita est, vt quicquid vel exsequatur, vel consequatur, solo sanguine foederis efficiat, obtineatque. In hoc ergo sanguine, per quem ecclesia, quamuis in se omnibus sit destituta viribus, nihil non efficere potest, a Zacharia in hoc testimonio praedicatur, a mari ad mare, a flumine vsque ad fines terrae, i. e. longe lateque dilatanda et amplificanda.

§. XI.

Priori sic considerato inciso, ad posterius mihi nunc progrediendum est, vt quartum et vltimum momentum, nobis in praesenti quam maxime considerandum, quantum ego quidem assequi valeam, planum perspicuumque reddam. Videlicet circumstantiam, characterem vel signum temporis, quo promissio haec, solatii et laetitiae plena, complementum suum habitura sit, sequentibus verbis : *emisi vinctos tuos e fouea etc.* indicari, probaturus, et eam, quam animo voluo et reuoluo sententiam, dilucide expositurus, primum connectionem posterioris huius incisi cum praecedente ostendere aggrediar; *deinde* quinam hoc loco mihi sint vincti ecclesiae,

paucis indicabo ; *tum* statum eorum, in quo ligati pressique tenentur, et ex quo dimissionem optant sperantque, leniter perstringam ac perlustrabo ; et *denique* ipsam dimissionem, siue liberationem, quantum mihi quidem definire licet, breuiter declarabo.

§. XII.

Connexio quidem in ipso textu nostro nulla apparet, cum verbum **וְ** statim sequatur, absque particula coniunctiua. Verum qui in literis hebraicis vel leuiter versatus est, ignorare non potest, in sermone hebraeo particulam coniunctiuam frequenter omitti, ac propterea in oratione elliptica talem semper subintelligendam esse, qualem cohaerentia textus, vel ipsum argumentum requirat. Sic *Vau* copulatiuum in vario significato saepe numero deficere **NOL-
DVS** in concord. partic. Ebr. Chald. p.319. sequ. permultis exemplis demonstrat, ex quibus vnum vel alterum duntaxat adducam, in quibus *Vau*, ipso iudice, latine per *quum*, *quando* reddendum, deficit: e. g. Pf. XXX, 8. *Iehouah in beneplacito tuo stabiliueras montem meum robore*, **הַסְתַּרְתָּ פְּנֵי הַיְיָ נִבְהָרָה**, *quum abscondisti (וְהַסְתַּרְתָּ pro הַסְתַּרְתָּ) facies tuas, perturbatus sum*; et Dan. III, 28. *adhuc verbum in ore regis*: **קָל מִן שָׁמַיָא**, *quum vox (וְקָל pro קָל) e caelis cecidit*. Pari modo particulae **כִּי** et **כַּאֲשֶׁר**, latinorum *quum*, *quando*, *postquam* significantes, e. g. Gen. XXXI, 37. **כִּי מִשַּׁשֶּׁת** *POSTQVAM* *palpasti, seu contrectasti, omnia vasa mea, quid inuenisti de omnibus vasis domus tuae?* et Gen. XII, 11. **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לְבוֹא מִצְרַיִם** *et contigit, quum prope venisset ad Aegyptum* etc. saepius desiderantur. Nam 2 Sam. XXIII, 4. ante **יִזְרַח** supplendum est **כִּי**, dum verba ita posita sunt: **וּכְאֹר בִּקְרֵי יִזְרַח שֶׁמֶשׁ**, quae b. SCHMIDIVS ita vertit: *et (ille erit) sicut lux matutae (quando) oritur sol*; et Prou. XXIII, 32. ante verbum **רָאִיתִי** recte subintelligitur **כַּאֲשֶׁר**, vt sensus sit: *postquam, vidi vel quum viderem agrum pigri pessime cultum, accepi doctrinam*. Pluribus exemplis colligendis merito superse-

deo

deo, cum allata ad id, quod nemo literarum hebraearum peritus in dubium vocat, probandum sufficiat. Quid ergo facilius et simplicius? quid ad eruendum oraculi nostri sensum magis accommodatum? quid ad indolem hebraeae linguae propius accedit, quam, si verbo primae personae שלחתי, post pronomen secundae personae, accentu distinctiuo maiore intercedente, posito, praemittatur ו vel כי vel אשר, vel similis particula, et שלחתי positum statuatur pro ושלחתי vel כי שלחתי etc. Quonam vero sensu particula illa sit accipienda, ex ipso argumento, uti aliis in locis, ita et in nostro vaticinio, est cognoscendum; in quo eiusmodi particulam per, cum, quando vel postquam commode verti posse persuasum habeo, et ex sequentium verborum contemplatione clarius patebit. Haec scribenti mihi peropportune afferuntur biblia germanica, ab anonyno quodam ante Lutherum translata, et Augustae anno 1507. in fol. impressa, quae vir f. r. D. D. HENR. PHIL. GVDENIVS, Patronus, Fautor ac Collega, omni pietate et obsequii cultu prosequendus, mecum beneuole communicauit. In hac versione oraculum nostrum cum praecedente versu decimo in vnam contrahitur sententiam h. m. Und ich wird zerstreuen / den vierredrigen Wagen esfraym / und das Pfard von Jherusalem. Und es wird zerstreuet der Bogen des Strents. Und er wirt sagen den Fryd den Bölsckern. Und sein Macht wirt von dem Möre und zu dem Möre und von den Flüssen unß zu den Enden der Erde / wann du hast ausgelassen dein Gefangen von der Grub / in der da nit ist Wasser / in dem Blut deiner Gezeugknus. Hic verba priora vltimo quidem ponuntur loco, neglecta particula גם, et verbum שלחתי in secunda transfertur persona: quod ad sensum vero et nexum cum praecedentibus, meo quidem iudicio commodius nihil dici potuisset. Ego sane cum viderem, antiquum illum interpretem mea cum sententia optime conspirantem, de eius testimonio impense gauisus, in eamque spem adductus sum, fore, ut alios adhuc forte inueniam consentientes.

§. XIII.

Iam ad vinctos considerandos dum progredior, id quod in capite praecedente iam monui, probe attendendum esse cenfeo, nempe h. l. non sermonem esse de vinctis in genere, et absolute dictis; sed de vinctis ecclesiae. Nam, si quid iudico, vincti alio sensu sunt accipiendi, quando absolute dicuntur e. g. Esa. XLVIII, 9. LXI, 1. etc.; alio autem, quando cum addita restrictione et determinatione appellantur vincti huius vel illius gentis, populi, aut coetus; siue spiritualibus, siue corporalibus vinculis constricti intelligantur. In nostro itaque oraculo ego quidem (1) vinctos in propriissima malim accipere significatione, qua denotantur captivi, et incarcerati, et deinceps per synecdochen omnis generis afflicti, pressique, et sub hostium violentia, persecutione ac crudelitate ingemiscientes includuntur. Sic carcer Iud. XVI, 21. בית האסורים *domus vinctorum* dicitur: et Ecclef. III, 14. fieri posse ait Salomo, vt מבית הסורים *ex domo vinctorum* captivus egrediatur, et non tantum liberetur; sed etiam ad regiam dignitatem euehatur. Sic Paulus, qui alios, nomen Christi confitentes, vinctos et captivos duxit Hierosolymam (Act. VIII, 2. 21. et XXII, 5.), ipse post conuersionem suam in vincula coniectus, ὁ δεσμιος appellatur Act. XXIII, 18. seque *vinctum Domini* dicit 2. Tim. I, 8. et *vinctum Iesu*, Philem. v. 1. 9. atque vinctorum memores esse iubet alios Hebr. XIII, 3. (2) Porro quando vincti dicuntur *tui*, o Zion! iterum in proprio significato, quem pronomen possessiuum primario, et per se, sine vlllo colore ingeniose conquirendo, infert, vinctos *tuos* dictos esse arbitror, et per eos intelligo vera et viua ecclesiae Christi in hac terra militantis membra, vere fideles, ob fidem in Christum, et propter nomen ipsius, sub regni Christi hostium tyrannide misere afflictos. Sic apostoli erant vincti tui, o Zion! sic apostolorum aetate, et postea omnibus saeculis tuos habuisti, et adhuc habes vinctos, ob fidei confessionem, qua tibi agglutinati sunt, opum suarum

iactu-

applicatio

uys

iacturam, dolores, vincula, pericula vitae, mortem denique ipsam patienter ferentes. Hinc mihi non absolum videtur, quando CYRILLVS Alexandrinus (citante DORSCHIO l. c. p. 73.) τὰς σὺν γεγονότας δεσμῶν ita describit, τῶν δὲ δεσμῶν ἀγάπης κατέσφιγγας, καὶ ταῖς σαῖς ζεύγλαις ὑπενεγκεῖν καὶ καταδῆσαι σαφῶς τὴν τῆς διανοίας πέποιθας αὐχένα. h. e. quos *vinculis charitatis constrinxisti*, rex iustissime et mansuetissime, quibusque persuasisti, *vti mentis cervicem iugo tuo submitterent et palam illigarent*: itemque, quando RIBERA per vinctos Christi intelligit captivos Christi, qui in ipsum crediderant et ipsum expectarant, *vt liberarentur*: et CASP. SANCTIVS vinctos tuos eos esse dicit, qui tibi seruierant, qui in tuo testamento ac sanguine spem libertatis posuerant. Quamuis enim per vinctos cum Pontificiis patres in limbo non intelligam; ea tamen omnia, quae ad fidei indolem fructusque pertinent, ab hoc loco non aliena esse puto. Et hi demum vincti sequenti commate recte dici possunt *vincti spei*, de liberatione et salute sua, quin et de tua, o Zion! amplificanda libertate, non desperantes; sed in spem certissimam ingressi, fore, vt redemptor et rex Zionis tandem aliquando regiam suam maiestatem ac potestatem omnibus gentibus sit manifestaturus.

§. XIII.

Quod ad statum victorum attinet, omnium eum in hac vita esse miserrimum, propheta nos non dubitare finit, quando vinctos etiam contemplandos exhibet, quatenus sint *in fouea, aquis carente*. Ex qua enim fouea liberandi dicuntur, in illa eos antea afflictos fuisse, euidentissimum est. Ecquid vero *fouea* aquis carens? Propriam iterum retineo significationem, et per foueam intelligo carcerem, quem verba apposita, כַּסִּים בֵּרָא pessimae conditionis, et deterrimum esse indicant; talem scilicet, in qualem Ieremias detrusus fuit. Ierem. XXXVIII, 6. Hoc ipso autem carcere synecdochice iterum subindicantur omnis generis mala, iniuriae, persecutiones

et calamitates, quin et mortes, quas fideles vnquam sustinuerunt, adhuc sustinent, et sustinebunt. Quod si quis statum hunc ecclesiae cum seruitute Aegyptiaca, vel captiuitate Babylonica comparare, et ex vtraque oraculum nostrum illustrare velit; me facile habebit consentientem, qui statum ecclesiae pressae seruituti Aegyptiacae vel captiuitati Babylonicae haud dissimilem esse concedo.

§. XV.

Ex hoc autem turbulento et calamitoso rerum statu, ex hac fouea rex Zionis victos praedicatur emissurus. Ad vocem ergo **וְיָצֵא** (1) obseruandum esse duco, emittentem non alium intelligi posse, quam quidem regem Zionis, hostibus dominaturum; atque adeo formam communem et regularem huius verbi, iuxta quam est primae personae, absque dubio formae irregulari, qua verbum secundae personae fem. gen. habetur, esse praeferendam. A rege quoque suo, vti vniuersa ecclesia, ita omnes et singuli fideles, quibuscunque cum calamitatibus ipsis conflictandum sit, praesidium, opem ac liberationem expectant expetuntque. *Hic arundinem contritam non confringet, et linum fumigans non exstinguet, usque dum emittet in victoriam iudicium, et in nomine eius gentes sperabunt.* Es. XLII, 2. Matth. XI, 20. 21. (2) Porro verbum hoc in omni sua emphasi accipiendum est, qua diuinam inuoluit potestatem, hostes potentissimos subigendi, et e manu illorum victos eripiendi. Hostes autem ecclesiae et magna vi armatos, et astutiae ac iniquitatis plenos esse, quis ignorat? illis ergo vt subducantur victi, diuina opus est virtute et sapientia, quae sola hostium consilia et arma dispellere, confringere et funditus abolere potest omnia. (3) Et quamuis verbum in praeterito positum sit; more tamen prophetis vsitato, in futuro est explicandum; ita quidem, vt praeteritum et praesens non excludantur; futurum tamen praeualere credatur, quippe qua ratione praeterita prophetarum pleraque

que explicari possunt et debent. Sic rex Israëlis, Deus ac Dominus noster, qui ante Zachariae tempora populum suum e seruitute Aegyptiaca, et captiuitate Babylonica emiserat, nunc vinctos Zionis recte dicitur emittens, et emissurus.

§. XVI.

De complemento huius vaticinii, cuius sensum, qua potui perspicuitate, explanavi, vt mentem quoque meam candide aperiā, id ipsum, quod ad summam ἀκμὴν, adhuc expectandum esse, pie credo. In primis ecclesiae Christianae initiis hoc vaticinium statim impleri coepit, cum apostoli ac discipuli Domini nostri Iesu Christi, iussu pontificis, cum reliquis populi Iudaici magnatibus ira ac furore aestuantis, in custodiam publicam ducerentur; sed ex fouea, siue carcere, angelo Domini noctu portas carceris aperiente, liberati, et castigationibus ac minis neutiquam fracti, euangelium de Iesu Nazareno, quod ille sit Christus, verus Messias et rex Zionis, quotidie in templo ac domibus praedicarent. Quantum enim hac praedicatione pacis credentium augebatur numerus? quam late extendebatur Zion spiritualis? Conf. IOH. HENR. MAII oeconom. temporum N. T. cap. VIII. §. 9. 10. p. 161. sqq. Tunc fane ecclesiae quoque acclamari potuit: etiam tu, Zion! regno Messiae inchoato, dilatari incipies, dum vinctos tuos rex et dominus tuus, vi foederis tecum initi, praepotenti brachio suo ex fouea vel carcere dimittet. Equidem non ignoro, apostolos aliosque testes veritatis in vinculis postea quamplurima perferre debuisse mala: imo etiam sanguine suo testimonium veritatis obsignare; nec non subsequētibz temporibus multos fideles vinctos in foueam, seu statum afflictionis, incidisse: ex historia tamen ecclesiastica hoc facile demonstrari posse mihi videtur, vinctorum vel fidelium afflictorum liberationem, magnam semper ecclesiae peperisse accessionem. Nos Deo ac regi nostro immortales merito habemus gratias, quod maiores nostros, in fouea mi-
fere

fere fatis vinctos, in hisce terris emiseric, et luce euangelii collustratos ad eam perduxerit libertatem, vt veritatem caelestem absque timore confiteri potuerint. Tunc in hisce quoque regionibus oraculum nostrum impletum esse dixerim, cum libertas euangelicae religionis publice sancita et confirmata fuit. Etiam tu, o Zion! magnam Germaniae nostrae partem aliasque finitimas regiones occupasti, cum rex tuus emitteret vinctos tuos e fouea; vel, vt clarius eloquar, cum arduum reformationis negotium, quod vires humanas longe superabat, per et propter sanguinem Christi, diuino consilio et auxilio feliciter succederet. Nostrum nunc est, vt libertate euangelica, qua per Dei gratiam fruimur, rite vtamur, nec in lacum *ἀβυθῶν* vltro iterum delabamur. Verum enim vero, cum aliis in regionibus multi adhuc per vniuersum orbem variis calamitatum vinculis constricti, pressique teneantur, vere fideles, et in miseriis, periculis, ac vinculis liberationem anxie desiderantes confidenterque sperantes; eorum liberationem me quoque sperare profiteor, nec dubito, quin ecclesia Christi, his ipsis vinctis eo, quo Deo visum fuit, tempore et modo, in quibus determinandis mens humana certi aliquid statuere non potest, e fouea et externa persecutione liberatis, Christumque regem suum libere praedicantibus, amplissima captura sit incrementa, atque adeo oraculum nostrum plene perfecteque sit adimplendum.

§. XVII.

Nouam hanc exegetin vt solidis non destitutam esse argumentis confirmem, primum perpendatur, a propria et natia omnium verborum significatione eorumque forma regulari, a naturali compositione et constructione verborum, prouti Hebraeis est vsitata, et ab accentuum regimine allatam interpretationem nullo modo recedere. Qui hanc expositionem ex indole hebraeae linguae examinauerit, et cum omnibus reliquis sententiis contulerit, quae alia atque
alia

alia ratione a genio linguae, propria verborum significatione et accentuationis regulis recedunt; sententiam in medium prolatam ideo potissimum alicuius esse pretii non diffitebitur, quod quamlibet vocem in sua sibi que propria retineat significatione, in constructione nihil insoliti postulet, et praecepta grammatices in verborum forma et accentuum valore accurate sequatur: id quod hactenus in omnibus et singulis verbis et membris huius oraculi clare distincteque mihi videor probatum dedisse. Eam vero sententiam, quae propriam seruat verborum significationem, absque urgente necessitate non deferendam, et genio linguae sacrae in omnibus respondet, prae caeteris amplectendam esse, communis docet theologorum ac philologorum consensus.

§. XVIII.

Alterum argumentum mihi suggerit συνάφεια, et contextus totius orationis propheticae, cum antecedentibus et sequentibus versiculis conferendae. Praecedente versu nono propheta ex sententia omnium bonorum interpretum ecclesiam excitauerat ad gaudium spirituale de Messiae regis sui aduentu: utque ecclesia eo maiori perfunderetur laetitia, regem hunc versu nono et decimo describit tanquam iustum et salute praeditum, tanquam pauperem et humilem, infidentem asino; bellicos autem apparatus, currus et equos destructurum: de quorum verborum sensu et amplitudine heic non est disquirendi locus, mihi que in praesente perinde est, siue haec verba, Messiam in hoc saeculo humili forma, nec armis carnalibus in erigendo regno suo usurum, indicare statuas; siue, quod augustius videri posset, gentium conuersionem ac Iudaeorum reprobationem. Tum vero Messias dicitur pacem praedicaturus, et verbo euangelii omnes omnium terrarum incolas ad se vocaturus, atque hoc pacto regnum gratiae longe lateque extensurus. En regem tuum vere augustissimum! exulta ergo, o filia Zionis! et iubilis tuam testare

stare laetitiam. Verum haec ipsa ecclesia, quae exultare iubetur, non poterat non acerbissimo doloris sensu affici, et summo perturbari metu, quando statim post aduentum Messiae totum fere orbem doctrinae eius contradicentem, persecutiones subinde ingrauescentes, pusillum gregem suum vehementer passim afflicto, et terminos suos quam plurimis in locis admodum coarctatos, visura erat. Hanc perturbationem mentis propheta in spiritu praevidens, amplissimae de Messia rege vere catholico promissioni hanc subiicit apostrophem, qua ecclesiam consolari voluit. Celeri enim voce magnoque cum affectu eam alloquitur, et bono iubet esse animo: *etiam tu*, inquit, *in sanguine foederis tui extenderis*, ac pace frueris: vinctos enim tuos non semper mansuros esse scias in carcere, in tribulationibus: Dominus et rex tuus emittet eos in libertatem, atque miseras hominum mentes et pectora coeca verbo euangelii illuminando, gregem tuum ampliorem reddet. Et tum versu ii. hi ipsi vincti, qui vincti spei dicuntur, i. e. promissionibus diuinis, per prophetas factis, acquiescentes, et omnem spem suam in Dei veritate, bonitate, potentia ac iustitia ponentes, excitantur, ut sese ad munitionem, Hierosolymam caelestem, veram ecclesiam recipiant, duplum i. e. largam et superabundantem remunerationem pro malis, in fide et patientia superatis, accepturi. Sic omnia fluunt quam suauissime, et nexus prophetiae etiam ex complemento eius, siue historia ecclesiastica, facile, si opus esset, illustrari posset.

§. XIX.

Tertium, quod hanc sententiam confirmat, argumentum a parallelismo omnium prophetarum veteris et noui testamenti, prolixam postularet deductionem, si totum prophetarum chorum in testimonium adducere vellem: sed tantae cum in praesenti vacare nequeam operae, quam alii etiam strenue exantlarunt, ex Zacharia tantummodo, qui optimus est verborum suorum interpret, vnum vel alterum adducam testi-

testimonium ; nec non ex diui Iohannis apocalypsi , quae cum oraculo nostro omnibus in partibus solerter et studiose conferri meretur. Ex Zachariae vaticinio probe considerentur quaeso, cap. X, 8-12. *Sibillabo iis et congregabo eos, i. e. facili negotio, et vel sibilo colligam eos, quia redimam eos, quos a captiuatoribus vltius detineri iniquum ; tum multiplicabuntur, sicut multiplicabuntur. Transiit quidem per mare, angustiae, scilicet ; sed percutiet Deus in mari fluctus, diuina illos virtute coërciturus, ac sedaturus, et explicabuntur omnes profunditates fluminis, deiicieturque superbia Aschuris et baculus AEgypti, oppressio ac persecutio recedet, ab Israële. Et cap. XIII, 7. erit dies vnus, qui notus erit Iehouae, non dies, nec nox, qui dies, tenebris improuiso ingruentibus, fideles in stuporem aliquem coniiciet, vbi nec dies clarus, nec omnimoda nox erit, intercurrentibus aut affulgentibus nonnunquam inter tristium nubila laetioribus : quando autem tenebrae noctis pleno impetu videbuntur erumpere, et atram ecclesiae caliginem obducere ; quando angustia erit maxima ; circa tempus vesperae erit lux plena, nec interrupto iubare fulgens : fiet autem in die illo, exhibunt aquae viuae ex Hierosolyma : pars earum ad mare orientale, et pars earum ad mare posterius : in aestate et in hyeme erit. Iehoua autem erit in regem super totam terram : in die quoque illo erit Iehoua vnus et nomen eius vnus etc.* Conferantur cel. MICHAELIS ad loca citata annotationes, ex quibus verba nonnulla ad textum illustrandum heic apponere volui. Ex apocalypsi Ioannea prae caeteris, quae afferri possint, locis euoluantur velim verba cap. VI. 9-11. et cap. VII, 14. seqq. ; et ponderentur, quae CAMPEGIVS VITRINGA in anacr. apocal. ed. Amstel. p. 151. et p. 277. seqq. de grauissima et vniuersali afflictione toti terrarum orbi superuentura, et iudiciis diuinis, quorum praedictione spiritus ecclesiam consolatur, ac subsequente ecclesiae flore, post alios quam plurimos est commentatus.

§. XX.

Denique permulta veterum et recentiorum adducere possem testimonia, qui vel statum ecclesiae pressae verbis ex oraculo nostro desumptis descripserunt, et liberationem exoptarunt; vel florentiorem ecclesiae statum se omnino sperare minime negarunt. Vnum vel alterum ut producam, ex f. r. VAL. ERN. LÖSCHERI. act. reform. tomo II. in nou-antiquis theologicis anni 1723. p. 229. Ioannes Fleckius Franciscanus ad Lutherum scripsisse perhibetur, er solle getrost fortfahren/ denn er sey auf dem rechten Wege; Gott und aller Gefangenen Gebeth in dem Römischen Babylon werde mit ihm seyn. Et titulo biblicorum german. Hetzeri hoc votum est impressum: O Gott erlöse die Gefangen. Sic vincitorum Iesu Christi in Gallia mentionem faciunt theologi Tigurini in epistola ad Bezam, a f. r. CYPRIANO de vnione protestantium parti secundae p. 59. inserta. Sed quid opus est aliorum testimoniis! Instar omnium est publicum et praestantissimum illud, quo saepius in precibus nostris vtimur, quando praecinente LUTHERO canimus: Ach Herr! laß dir befohlen seyn die arm bedrengte Christen dein/ bey festem Glauben sie erhalt/ und reiß sie aus der Feind Gewalt. Ihr Anschlag/ Herr! zu nichte mach/ laß sie treffen die böse Sach/ und stürk sie in die Grub hinein/ die sie machen den Christen dein. So werden sie erkennen doch/ daß du/ unser Herr Gott/ lebest noch/ und hilffst gewaltig deiner Schaar/ die sich auf dich verlassen gar. Sic etiam b. LUTHERVS in hymno ex Ps. XIII. desumpto: Es spricht der Unweisen Mund wohl/ nos canere docuit: wer sol Israel/ denn armen/ zu Zion Heil erlangen? Gott wird sich seines Volcks erbarmen/ und lösen die Gefangen: das wird er thun durch seinen Sohn. Davon wird Jacob Bonne han/ und Israel sich freuen. Ultimo loco apponam versionem FRANCISCI DVRONIS italicam a. 1562. ed. quam Dorscheus l. c. p. 6. cum aliis adducit, ego vero supine praetermisi. In hac versione auctor in priori membro idem substituit verbum, quo

quo in posteriori usus est, et ad sententiam meam quam proxime accedit. Ita enim oraculum nostrum transfert: *Tu ancora sarai liberato del sangue del tuo patto, io liberarò i tuoi prigionieri de la cisterna, de la quale non è acqua.*

§. XXI.

Atque haec sunt, quae de illustri oraculo Zachariano, et ingenii mei imbecillitas, et temporis, quo inclusus fui, angustia, et laborum, quos officii mihi demandati ratio postulavit, ea, qua decet, fide perficiendorum cura, in chartam conicere permisit. Facile praeuideo duplicem potissimum a nonnullis contra sententiam meam formatum iri obiectionem. Alii oraculum hoc dictis scripturae sacrae, de redemptione seruatoris nostri testantibus, subtrahi conquirentur: alii nouam hanc ἐξήγησιν ad, nescio quem, chiliasmum propendere clamabunt. Verum enim vero de redemptione hominis peccatoris quae ex scripturarum sacrarum fontibus proferuntur, ea utique ad oraculum nostrum, et quidem ad sanguinem foederis, in illo commemoratum, referri possunt ac debent omnia. Tantum enim abest, ut dictum Zachariae de passione et morte, atque adeo de redemptione Iesu Christi explicari posse negem, ut potius salutarem hanc doctrinam ex priori huius oraculi inciso confirmare, et contra quosuis, redemptionis nostrae hostes, tueri nullus dubitem. Ut autem ultima huius oraculi verba, non de redemptione hominis peccatoris, sed de liberatione ecclesiae acceperim, verae sanaeque exegeteos studium me impulit, eoque nomine gratiam me initurum esse spero, minimum apud eos, qui veritatem in sacris literis reuelatam, eiusque indagationem pluris faciunt, quam quidem hominum, vel eruditissimorum, et sanae doctrinae propugnandae studio immortalem nominis famam consecutorum, auctoritatem. Eos autem, qui errorem chiliasmi heic latere dixerint, ne moror quidem, cum chiliasmum, in Augustana confessione reiectum, tota mente

abiiciam repudiemque : et f. r. GVST. GE. ZELTNERVS in breuiar. controuerf. cum enthufiaftis et fanaticis adhuc agitatatum p. 239. orthodoxos, meliora forte quaedam adhuc tempora fperantes, iniufte chiliaftarum titulo oneratos efle fateatur. Ego fane in tota hac differtatione controuerfiam perfecutus fum exegeticam, quam fi iuxta regulas bonae interpretationis me pertractafle largientur viri in ftudio prophetico bene verfati, rerum mearum fategifle mihi videor. Equidem ideam theologiae Zacharianae, ex toto prophetae huius volumine collectae, in altera quadam fectione exhibere, et ex oraculo hactenus expofito comprobare conftitueram. Verum cum differtatio haec iam fatis increuerit, in aliam, fi DEVS vitam viresque inftitutum perficiendi concefferit, eam referuabo occafionem.

Supremum numen deuotiffima mente fupplex veneror atque obteftor, vt pro veritate et gratia fua promiffionem fuam propediem exfequatur. Confirma nos, Bone Deus ! in veritate, fanguine filii tui redemptos, et largire nobis fpiritum gratiae, vt beneficia tua foederalia grata mente agnofcamus, et eorum magis magisque participes reddamur. Conferua quaefo, quam nobis ex gratia dedifti, libertatem, euangelium pure et fincere praedicandi, in feros vsque pofteros, vt regnum tuum in hisce regionibus femper propagetur et augeatur. Iis vero, quos, fanctiffime Deus ! Pater clementiffime ! in variis terrae partibus vinctos preflosque nofti, fpiritu adfis folatii et fortitudinis, vt in fide perfeuerent, et libera eos, quacunque fapientiae et bonitati tuae vifum fuerit ratione. Amplifica denique ecclefiam tuam, vt veritas caeleftis omnibus in locis increbefcat, et omnis terra gratiam tuam aeternis laudibus profequatur.

S. D. G.

abiiciam repudiemque : et f. r. GVST. GE. ZELTNERVS in breuiar. controuerf. cum enthufiaftis et fanaticis adhuc agitatatum p. 239. orthodoxos, meliora forte quaedam adhuc tempora fperantes, iniufte chiliaftarum titulo oneratos efle fateatur. Ego fane in tota hac differtatione controuerfiam perfecutus fum exegeticam, quam fi iuxta regulas bonae interpretationis me pertractafle largientur viri in ftudio prophetico bene verfati, rerum mearum fategiffe mihi videor. Equidem ideam theologiae Zacharianae, ex toto prophetae huius volumine collectae, in altera quadam fectione exhibere, et ex oraculo hactenus expofito comprobare conftitueram. Verum cum differtatio haec iam fatis increuerit, in aliam, fi DEVS vitam viresque inftitutum perficiendi concefferit, eam referuabo occasionem.

Supremum numen deuotiffima mente fupplex veneror atque obteftor, vt pro veritate et gratia fua promiffionem fuam propediem exfequatur. Confirma nos, Bone Deus ! in veritate, fanguine filii tui redemptos, et largire nobis fpiritum gratiae, vt beneficia tua foederalia grata mente agnofcamus, et eorum magis magisque participes reddamur. Conferua quaefo, quam nobis ex gratia dedifti, libertatem, euangelium pure et fincere praedicandi, in feros vsque pofteros, vt regnum tuum in hisce regionibus femper propagetur et augeatur. Iis vero, quos, fanctiffime Deus ! Pater clementiffime ! in variis terrae partibus vinctos preflosque nofti, fpiritu adfis folatii et fortitudinis, vt in fide perfeuerent, et libera eos, quacunque fapientiae et bonitati tuae vifum fuerit ratione. Amplifica denique ecclefiam tuam, vt veritas caeleftis omnibus in locis increbefcat, et omnis terra gratiam tuam aeternis laudibus profequatur.

S. D. G.

Schmidt, Johann Andreas,

Diss. inaug. ... in qua novam oraculi Zachariani c. IX, 11. a variis varie
expositi, exēgēsīn ... proponet

Helmstadium 1725

4 Diss. 2342#Beibd.13

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10834616-0

VD18 15092313-001